

Ἡ τρομοκρατικὴ προπαγάνδα τῶν Τζιχαντιστῶν: Ἡ χρῆση ψηφιακῶν καὶ ἠλεκτρονικῶν μέσων ἀπὸ τὸ ISIS

Μιχάλη Μαριόρα*

Προπαγάνδα¹ σημαίνει συστηματικὴ, μὲ κάθε μέσο διάδοση ἰδεῶν καὶ μηνυμάτων σὲ πλατιῆς μάζες τοῦ πληθυσμοῦ. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ αὐξανόμενη χρῆση ἐπιστημονικῶν/τεχνολογικῶν μεθόδων, ἀνεξάρτητα ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ ἀξιολογικὸ περιεχόμενο ἐκάστοτε μηνύματος (καλό-κακό, συντηρητικὸ-προοδευτικὸ, κ.λπ.). Πάντοτε, ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῆς προπαγάνδας εἶναι ὁ ἐπηρεασμὸς καὶ ἡ χειραγώγηση τῆς κοινῆς γνώμης πρὸς ὀρισμένη κατεύθυνση γιὰ τὴν εὐνοϊκὴ, σύντομη καὶ συμφέρουσα ἐπίτευξη ἀπολύτως ἐστιασμένου κάθε φορὰ στόχου. Ὅπως εὐσύνοπτα ἀναφέρει ὁ Γ. Μπαμπινιώτης, προπαγάνδα εἶναι: «ἢ μὲ κάθε μέσο συστηματικὴ προσπάθεια μονόπλευρου ἐπηρεασμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης πρὸς ὀρισμένη κατεύθυνση»².

Ὡστόσο, δὲν ὑφίσταται ἓνας καὶ μόνος ὀρισμὸς τῆς ἔννοιας τῆς προπαγάνδας, ἀφοῦ διαρκῶς ἀμφισβητεῖται ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιδιώξεις καὶ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα ποὺ κάθε φορὰ καλεῖται νὰ προβάλει καὶ νὰ ὑπερασπιστεῖ. Σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ ὅρος ἔχει ἀρνητικὴ

* Ὁ Μιχάλης Μαριόρας εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητὴς Ἱστορίας τῶν Θρησκευμάτων τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Γιὰ τὴ βαθύτερη κατανόηση τῶν μεθόδων, τῶν στόχων, κυρίως ὅμως τῶν σημαντικώτερων ἐπιδράσεων καὶ πολυεπίπεδων συνεπειῶν τῆς προπαγάνδας στὴν ἀνθρώπινη φύση, βλ. τὸ κλασικὸ ἀλλὰ ἀξεπέραστο ἔργο τοῦ κοινωνιολόγου καὶ φιλόσοφου νομικοῦ J. Ellul, *Propaganda: The formation of men's attitudes*, μετφρ. K. Kellen – J. Lerner, ἐκδ. Random House Vintage Books, New York 1973. Γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἔργου καὶ τῆς καθοριστικῆς συμβολῆς του στὴ σχετικὴ συζήτηση πρβλ. Ζ. Ἑλλύλ, *Τὸ τεχνικὸ σύστημα*, μετὰφρ. Γ. Δ. Ἰωαννίδης, ἐκδ. Ἀλήστου Μνήμης, Ἀθήνα 2013.

2. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἐκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Ἀθήνα 2019.

χροιά, αφού σχετίζεται έντονα με τις έννοιες της παραπληροφόρησης, της χειραγώγησης, *par excellence* του λαϊκισμού κ.λπ. που κυρίως χρησιμοποιεί.

α) Ἡ τζιχαντιστική προπαγάνδα στὸ διαδίκτυο

Πιὸ συγκεκριμένα γιὰ τὸ θέμα μας, στὴ σημερινὴ ἐποχὴ πρωταγωνιστικό, καθοριστικό καὶ ἀνυπέρβλητο ρόλο σὲ ζητήματα προπαγάνδας ἔχουν τὰ ψηφιακὰ καὶ ἠλεκτρονικὰ μέσα. Ἀδιαμφισβήτητος κυρίαρχος εἶναι τὸ διαδίκτυο³ εἰδικὰ ἀνάμεσα σὲ νέους ἀνθρώπους σὲ ὁλόκληρο τὸν πλανήτη, κυριώτατα στὸν δυτικὸ κόσμο ὅπου ἡ προσβασιμότητα καὶ ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴν τεχνολογία καταγράφει κατὰ κανόνα μεγαλύτερα ποσοστά. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν προπαγάνδα τῶν τζιχαντιστῶν. Αὐτοὶ μέσῳ κυρίως τοῦ διαδικτύου καὶ διάφορων ψηφιακῶν του χώρων (websites, forums, chat rooms κ.λπ.) ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ προσεγγίσουν, νὰ γοητεύσουν, νὰ ἀντλήσουν τεράστια οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καὶ τελικὰ νὰ στρατολογήσουν πλθώρα πρόθυμων νέων χωρὶς σχεδὸν κανένα γεωγραφικό, οἰκονομικὸ κ.λπ. περιορισμό⁴.

3. Ἡ κυριαρχία τῶν μέσων κοινωνικῆς δικτύωσης, διάφορων ἐφαρμογῶν καὶ τῶν σύγχρονων διαδικτυακῶν παιχνιδιῶν δράσης εἶναι ἀπόλυτη μεταξὺ τῶν νέων ἀνθρώπων σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅπωςδὴποτε καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς προπαγάνδας τῶν τζιχαντιστῶν, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Γιὰ τὴν καθοριστικὴ σημασία τῶν διαδικτυακῶν παιχνιδιῶν δράσης στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος τῶν νέων καὶ τῶν εὐρύτερων ἀρνητικῶν συνεπειῶν τους βλ. τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἀναφορά “Technical Report on the Review of the Violent Video Game Literature”, τῆς *American Psychological Association Task Force on Violent Media*, <https://www.apa.org/pi/families/review-video-games.pdf>, 04/03/2020 καὶ A. S. Cunningham – B. Engelstätter – M. R. Ward, *Understanding the Effects of Violent Video Games on Violent Crime*, Discussion Paper No. 11-042, Centre for European Economic Research, <http://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp11042.pdf>, 13.02.2020.

4. Πράγματι εἶναι ἀξιοθαύμαστη ἡ προσπάθεια τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν γιὰ τὴ δίωξη τοῦ πολυσχιδοῦς ἠλεκτρονικοῦ ἐγκλήματος σὲ ὁλόκληρο τὸν πλανήτη, πολλὲς φορὲς μάλιστα μὲ πενιχὰ μέσα, καθὼς οἱ ἐγκληματίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους συχνὰ προηγούνται τῶν διωκτικῶν ἀρχῶν ἐπενδύοντας πακτωλὸ χρημάτων σὲ νέες τεχνολογίες καὶ ὑπερ-ἐξελιγμένα ἠλεκτρονικὰ μηχανήματα, καθιστώντας τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐξουδετέρωσή τους ἐξαιρετικὰ δυσχερεῖς. Ἡ μεγαλύτερη δυσκολία ποὺ ἀντιμετωπίζουν οἱ διωκτικὲς ἀρχὲς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ ψηφιακὴ παραβατικότητα καὶ ἐγκληματικότητα συντελοῦνται καὶ διαχέονται σὲ ὁλόκληρο τὸν διαδικτυακὸ «πλανήτη» καὶ ὄχι μόνον στίς ἰστοσελίδες τῶν πολὺ μεγάλων διεθνῶν ἐταιρειῶν. Ἡ ἐγκληματικὴ ὑπερκινητικότητα στὸν διεθνο-

Συχνότατα, οί νέοι αὐτοὶ πρακτικὰ καὶ οὐσιαστικὰ ζοῦν καὶ δραστηριοποιοῦνται μέσα στὰ καὶ μέσῳ τῶν συγκεκριμένων τεχνολογικῶν μέσων. Εἰδικὰ στὶς δυτικὲς χῶρες⁵ φαίνεται ὅτι ἡ σχετικὴ χρῆση τοῦ διαδικτύου ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους πρὸς τζιχαντιστικὴ ριζοσπαστικοποίηση καὶ ἀνάληψη τρομοκρατικῆς δράσης⁶ εἶναι ἀπαραίτητη καὶ καθοριστικὴ προϋπόθεση σὲ ὅλα τὰ στάδια⁷ τῆς ἐξέλιξης τῆς ἰσλαμικῆς ριζοσπαστικοποίησης⁸. Συγχρόνως, οἱ τζιχαντιστὲς προσαρμόστηκαν πολὺ γρήγορα στὶς νέες συνθήκες τῆς ἐποχῆς καὶ υἰοθέτησαν ἄμεσα μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τοὺς σύγχρονους, διαδραστικοὺς τρόπους ἐπικοινωνίας ποὺ προσφέρει ἡ τεχνολογία⁹.

ποημένο τεχνολογικὰ κόσμο ἔχει ὡς ἀνασταλτικὸ ἀποτέλεσμα τὴν ὑπερπληθῆρα ψηφιακῶν «καταφυγίων», ὁδῶν διαφυγῆς κ.λπ. ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσή τους οἱ ἔμπειροι ψηφιακοὶ ἐγκληματίες καὶ προπαγανδιστὲς. Ὅλοι αὐτοὶ δύνανται ἔτσι νὰ κινοῦνται καὶ νὰ δραστηριοποιοῦνται ἀσφαλῆς σὲ ἄπειρες μικρές, περιφερειακὲς διαδικτυακὲς πλατφόρμες, ὅπου ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ὁ ὀλοκληρωτικὸς παροπλισμὸς τους καθίστανται στὴν πράξη σχεδὸν ἀδύνατοι. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία παρακάτω στὴν ὑποσημ. 72.

5. Ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ P. Magri, “Introduction”, στό: Fr. Marone (επιμ.), *Digital Jihād. Online Communication and Violent Extremism*, ἐκδ. Ledizioni, Milano 2019, σ. 6: “At least in the West, few cases of jihādist radicalisation completely lack a web component, including occasional viewing of extremist propaganda”.

6. Ἀσφαλῶς, ἡ ἐγχώρια (“home grown”) τρομοκρατία στὸν δυτικὸ κόσμο καὶ εἰδικὰ στὴν Εὐρώπη δὲν ἐμφανίζεται πρώτη φορὰ μὲ τοὺς μουσουλμάνους τζιχαντιστὲς οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ 2000 καὶ ἐξῆς. Κατὰ τὶς δεκαετίες 1970-1980 «μεγαλούργησαν» διάφορα ἀκροαριστερά, ἐθνικιστικὰ ἢ αὐτονομιστικὰ-ἀποσχιστικὰ σχήματα μὲ ἔντονη τρομοκρατικὴ δράση καὶ ἐκατόμβες θυμάτων Εὐρωπαίων πολιτῶν. Γιὰ τὴ γηγενῆ εὐρωπαϊκὴ τρομοκρατία βλ. T. Precht, *Home grown terrorism and Islamist radicalization in Europe: From conversion to terrorism*, ἐκδ. Danish Ministry of Justice, Copenhagen 2007, εἰδικὰ σσ. 23-26 γιὰ μία σύντομη ἐπισκόπηση τοῦ θέματος.

7. Γιὰ τὰ στάδια ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ τοὺς διάφορους μηχανισμοὺς ποὺ ἐνεργοποιοῦνται στοὺς ὑποψήφιους πρὸς τζιχαντιστικὴ ριζοσπαστικοποίηση μέσω τοῦ διαδικτύου καὶ τῶν ἐφαρμογῶν του βλ. τὸ ἐμπεριστατωμένο ἄρθρο τῶν Ch. Edwards – L. Gribbon, “Pathways to Violent Extremism in the Digital Era”, *The RUSI Journal* 158, 5 (2013), σσ. 40-47.

8. Γιὰ τὰ στάδια τοῦ ἰσλαμικοῦ ριζοσπαστισμοῦ βλ. ἀναλυτικὰ M. Μαριόρας, *Ἰσλαμικὸς Ριζοσπαστισμὸς: Ἱστορικὲς καὶ Θεολογικὲς Προϋποθέσεις*, ἐκδ. Πεδίον, Ἀθήνα 2020, σσ. 328-338.

9. Πράγματι ἐντυπωσιακὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐμβληματικὴ περίπτωση τοῦ διάσημου πακιστανικῆς καταγωγῆς Βρετανοῦ ὑπηκόου Babar Ahmad (1974-), ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τὸ πολὺ μακρινὸ 1997 λειτουργοῦσε ἰστοσελίδα τζιχαντιστικοῦ περιεχομένου μὲ κύριο ἔργο τὴν προπαγάνδα ὑπὲρ τοῦ παγκόσμιου jihād. Ὁ Babar Ahmad εἶχε ἀφιερῶσει ὀλόκληρη ἐνότητα στὴ συγκεκριμένη ἰστοσελίδα μὲ τίτλο *Azzam Publications*, ὅπου

Ὡς ἀποτέλεσμα, ἡ εἰκονικὴ πραγματικότητα (*virtual reality*) ποὺ προβάλλουν οἱ προπαγανδιστὲς τοῦ τζιχαντισμοῦ «θεοποιεῖται» καὶ ἐπηρεάζει καθοριστικὰ τὴν (*offline*) πραγματικότητα, ἀφοῦ λαμβάνει ἐξωπραγματικὲς διαστάσεις στὴν ἀντίληψη τῶν νέων ἀνθρώπων, καθιστώντας τους ἐξαιρετικὰ εὐάλωτους στὰ μηνύματα τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας.

Ἀσφαλῶς, ἡ χρῆση τῶν ψηφιακῶν καὶ ἠλεκτρονικῶν μέσων γιὰ τὴν προπαγάνδα τρομοκρατικῶν σκοπῶν καὶ δράσεων σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἀποτελεῖ καινοτομία τῶν τζιχαντιστῶν τοῦ ISIS, οὔτε κἂν τῆς al-Qā'ida. Ἦδη ἀπὸ τὴν πολὺ μακρινὴ δεκαετία τοῦ 1980 οἱ ἀκροδεξιοὶ φασίστες στὶς Η.Π.Α.¹⁰ ἦταν οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖοι δραστηριοποιήθηκαν ἐνεργὰ στὸν συγκεκριμένο τρόπο προπαγάνδας γιὰ τὴ διάδοση τῶν νοσηρῶν ἰδεῶν, σκοπῶν καὶ φρικιαστικῶν δράσεών τους. Ἀπὸ τότε, ἀκραῖοι κάθε ἀπόχρωσης, σκοποῦ καὶ δράσης ἐκμεταλλεύθηκαν σταδιακὰ ὄλο καὶ περισσότερο τὶς ἀπεριόριστες πράγματι δυνατότητες τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν νοσηρῶν σχεδίων τους, μὲ ἐπιπλέον πλεονεκτήματα τὸ μηδαμινὸ σχεδὸν οἰκονομικὸ κόστος καὶ τὴν ἐλάχιστη ἀπαίτηση προπαγανδιστικοῦ προσωπικοῦ, ἐγκαταστάσεων κ.λπ. Πολὺ συχνὰ ἕνας μόνον ἄνθρωπος ἀπομονωμένος σὲ ἓνα δωμάτιο μὲ τὸν ὑπολογιστὴ του ἀρκεῖ γιὰ τὴ

προέβαλλε καὶ ὑπερασπιζόταν μὲ πάθος τὸν ἀγῶνα τῶν Ταλιμπάν στὸ Ἀφγανιστάν καὶ τῶν mujahidin στὴν Τσετσενία ἀναζητώντας οἰκονομικὴ ἐνίσχυση, ἐθελοντὲς κ.λπ. Γιὰ τὴ διαδικτυακὴ αὐτὴ ὑπερδραστηριότητά του συνελήφθη τὸ 2004 στὴ Βρετανία καὶ παρέμεινε φυλακισμένος ἕως τὸ 2015 στὴ Βρετανία καὶ τὶς Η.Π.Α. Ἡ ἔντονη ψηφιακὴ προπαγανδιστικὴ δράση τοῦ Babar Ahmad ἀποδεικνύει περίτρανα πόσο νωρὶς (1997) οἱ ἰσλαμιστὲς εἶχαν ἀντιληφθεῖ τὴ δυναμικὴ καὶ τὴ χρησιμότητα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας γιὰ τὴ διάδοση τῶν τζιχαντιστικῶν σκοπῶν τους. Βλ. μεταξὺ ἄλλων τὴ σημερινὴ ἐνεργὴ ἴστοσελίδα του <https://babarahmad.com/>, 27.03.2020, ὅπου ὁ ἴδιος παρουσιάζει τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς πολυτάραχης ζωῆς του.

10. Γιὰ τὶς ἀπαρχὲς τῆς ψηφιακῆς προπαγανδιστικῆς δράσης ἀκροδεξιῶν κυρίως φανατικῶν βλ. εἰσαγωγικὰ τὸ πολὺ κατατοπιστικὸ ἀφιέρωμα "Hate Crime on the Internet", στὸ *Jane's International Police Review*, 1998 January/February. Εἰδικὰ γιὰ τὶς σχετικὲς «πρωτοβουλίες» νεοναζιστῶν-φασιστῶν στὶς Η.Π.Α., ἀπὸ ὅπου οὐσιαστικὰ ξεκίνησε ἡ ψηφιακὴ προπαγάνδα τῆς τρομοκρατίας, βλ. K. S. Stern, *A Force Upon The Plain - The American Militia Movement And The Politics Of Hate*, ἐκδ. Norman and London-University of Oklahoma Press, Oklahoma 1998. Γιὰ ἀντίστοιχες ἐξελίξεις ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ στὴ Βρετανία βλ. γιὰ παράδειγμα συνοπτικὰ http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/171484.stm, 18.02.2020.

διάχυση προπαγανδιστικών μηνυμάτων και σκοπών σε ολόκληρο τον διαδραστικό πια πλανήτη μας.

β) Έπιφανειακό (*Surface Web*), Σκοτεινό (*Dark Web*) και Βαθύ Διαδίκτυο (*Deep Web*)

Στό σημείο αυτό δεν πρέπει να διαφεύγει την προσοχή μας και το γεγονός ότι το γνωστό και εύρυτατα διαδεδομένο «Έπιφανειακό» Διαδίκτυο (*Surface Web*), πού οι περισσότεροι άνθρωποι χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους τόσο για επαγγελματικούς λόγους όσο και για έννημέρωση, άναψυχή κ.λπ., δεν είναι το μοναδικό στον ψηφιακό κόσμο. Παράλληλα, συνυπάρχουν το Σκοτεινό Διαδίκτυο (*Dark Web*) και το Βαθύ Διαδίκτυο (*Deep Web*)¹¹. Οι ψηφιακοί αυτοί χώροι φαίνεται ότι στο μέλλον –άν και ήδη συμβαίνει– θα άποτελέσουν το εύφορο έδαφος καλλιέργειας όλων των παράνομων ψηφιακών δραστηριοτήτων, όπως *par excellence* των τζιχαντιστικών προπαγανδιστικών ενεργειών. Έκει οι τζιχαντιστές άπολαμβάνουν την άνωνυμία τους, έπομένως και πολύ μεγαλύτερη άσφάλεια για να άπεργάζονται τους μοχθηρούς σκοπούς τους μακριά άπό τις διωκτικές άρχές. Όλο και περισσότερο λοιπόν το *Dark* και το *Deep Web* άποτελούν χώρους έντονης δραστηριότητας κάθε παράνομου και ειδικώτερα των ψηφιακών τζιχαντιστών¹², δυσκολεύοντας σημαντικά την άντιμετώπισή τους.

11. Σχεπικά με το *Dark Web* και το *Deep Web* τις διαφορές τους, τις τεχνολογικές εξελίξεις, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, τη σύγκρισή τους με το *Surface Web* και γενικώτερα τη συζήτηση για τη διαμόρφωση του ψηφιακού μέλλοντος βλ. εισαγωγικά P. Biddle – P. England – M. Peinado – Br. Willman, “The Darknet and the Future of Content Protection”, στο J. Feigenbaum (έπιμ.), *Digital Rights Management. DRM 2002. Lecture Notes in Computer Science*, vol. 2696, έκδ. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg 2003, σσ. 155-176, όπου και βιβλιογραφία.

12. Το έντυπωσιακά άξισημείο γεγονός είναι ότι άρκετοι χρήστες του διαδικτύου ύποστηρίζουν συνειδητά και ώριμα ότι επιλέγουν ιστοσελίδες και ύπηρεσίες του *Dark Web*, ώστε να διατηρήσουν τη ψηφιακή ταυτότητά τους κρυφή ή μάλλον καλύτερα ιδιωτική και διαρκώς μεταβαλλόμενη. Συγχρόνως, οι συγκεκριμένοι στρέφονται κατά του *Surface Web*, έπειδή ύποτίθεται ότι βλάπτει άνεπανόρθωτα την ιδιωτικότητά τους με την εύκολη και άνέλεγκτη προσβασιμότητα των προσωπικών δεδομένων και προτιμήσεών τους άπό μεγάλες διεθνείς έταιρείες, έπιχειρηματίες, έργοδότες, κρατικές ύπηρεσίες κ.λπ.

Συνοπτικά, θά λέγαμε ότι τὸ *Dark Web* ἀπαρτίζεται ἀπὸ ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἱστοσελίδες ποὺ λειτουργοῦν πίσω ἀπὸ πολλαπλὰ ἐπίπεδα κρυπτογράφησης, ἐμποδίζοντας τὶς συνηθισμένες μηχανές ἀναζήτησης (*search engines*) νὰ τὶς ἐντοπίσουν καὶ νὰ τὶς καταγράψουν. Οἱ συγκεκριμένες ἱστοσελίδες χρησιμοποιοῦν ἐργαλεῖα κρυπτογράφησης (π.χ. *Tor*), τὰ ὁποῖα ἀλλάζουν τὴν ταυτότητα τῆς συσκευῆς ποὺ συνδέεται στὸ διαδίκτυο καθιστώντας ἐξαιρετικὰ δύσκολη τὴν ἀσφαλῆ ταυτοποίηση τοῦ ἐκάστοτε χρήστη. Ὡς ἀποτέλεσμα οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν τῶν ἱστοσελίδων καὶ οἱ χρήστες τους καλύπτονται ἀπὸ πέπλο ἀνωνυμίας ποὺ τοὺς ἐπιτρέπει νὰ διακινοῦν οὐσιαστικὰ ὅ,τι θέλουν χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ ἐντοπισθοῦν εὐκόλα ἀπὸ τὶς ἀρχές. Τὸ *Deep Web* εἶναι διαφορετικὸ· σίγουρα δὲν εἶναι μονοδιάστατα ἀρνητικὰ «σκοτεινό», ἀφοῦ ὅλοι μποροῦν νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν. Οὐσιαστικὰ περιλαμβάνει ἐκεῖνο τὸ περιεχόμενο τοῦ διαδικτύου ποὺ οἱ μηχανές ἀναζήτησης δὲν μποροῦν νὰ προσπελάσουν, καθὼς τὸ συγκεκριμένο ὕλικὸ εἶναι προσβάσιμο μόνο ἀπὸ προ-εγγεγραμμένους χρήστες¹³.

γ) Οἱ σύγχρονες ψηφιακὲς ἐφαρμογές (*Telegram*)

Πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία λοιπόν, τὸ διαδίκτυο μὲ ὅλες τὶς μορφές του, τοὺς πολλοὺς διαύλους ἐπικοινωνίας καὶ διασύνδεσης ποὺ προσφέρει στοὺς χρήστες ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδιαίτερες ἀνάγκες καὶ ἐπιδιώξεις τους, ἀποτελεῖ κυρίαρχο προπαγανδιστικὸ ἐργαλεῖο τῶν τζιχαντιστῶν. Αὐτοὶ ἀνέξοδα, μὲ σχετικὴ ἀσφάλεια, δύνανται νὰ προπαγανδίζουν τὴ δράση τους, νὰ προσηλυτίζουσιν καὶ τελικὰ νὰ στρατολογοῦν ὀπαδοὺς, νὰ αὐξάνουν τὰ οικονομικὰ ὀφέλη τους, νὰ σχεδιάζουν ἐνδεχόμενες τρομοκρατικὲς ἐνέργειες κ.λπ. Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ ὀφείλεται στὶς ἐπιχειρησιακὲς ὁδηγίες¹⁴ ποὺ παρέχονται μὲσω τοῦ διαδικτύου στοὺς

13. Σὲ κάθε περίπτωσι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ δικτυακοὶ τόποι ἀπαιτοῦν μεγάλη προσοχὴ καὶ ὑπευθυνότητα κατὰ τὴν προσέγγισή τους ἀπὸ τοὺς χρήστες. Εἰδικὰ ἡ πρόσβασις στὸ *Dark Web* μπορεῖ νὰ ἀποβῆ ἰδιαίτερα ἐπιβλαβὴς γιὰ τὸν χρήστη σὲ πολλὰ μάλιστα ἐπίπεδα τῆς ζωῆς του, ὅπως π.χ. οικονομικὸ, προσωπικὸ, κοινωνικὸ κ.λπ.

14. Γιὰ τὴ συγκεκριμένη λειτουργία τοῦ διαδικτύου βλ. τὸ εὐσύντοπο ἄρθρο τοῦ Β. Clifford, "Trucks, Knives, Bombs, Whatever: Exploring Pro-Islamic State Instructional Material on Telegram", *Combating Terrorism Center (CTC) Sentinel*, τ. 11,5 (2018), σσ. 23-

ἐπίδοξους τζιχαντιστές, οί οποίοι καθοδηγούνται με ἐξαντλητικές λεπτομέρειες ἀπό «εἰδικούς» γιὰ τὴν κατασκευή βομβῶν, τὴν ἐπίθεση με μαχαίρια, ὀχήματα κ.λπ. εἰδικὰ στὸν δυτικὸ κόσμο.

Τὸ ISIS –ὅπως πολλές ἄλλες τζιχαντιστικὲς ὁμάδες μικρότερης ἐμβέλειας– ἀξιοποιεῖ ὅλες τὶς ψηφιακὲς δυνατότητες ποὺ ἔχει στὴ διάθεσή του γιὰ τὴ διάδοση τῆς προπαγάνδας του καὶ τὴν ἐπίτευξη τῶν νοσηρῶν τρομοκρατικῶν στόχων του. Τὸ ISIS δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στὴ χρήση τῆς ἐφαρμογῆς *Telegram*, ἡ ὁποία διασφαλίζει πολὺ δελεαστικὲς συνθήκες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τζιχαντιστικῶν πρωτοβουλιῶν καὶ δράσεων¹⁵. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τὸ ISIS, ἔστω καὶ ἂν δὲν παράγει νέο, δικό του ὕλικό, συγκεντρώνει καὶ διαδίδει ὕλικό ἀπὸ διάφορες παλαιότερες ψηφιακὲς πηγές¹⁶ ποὺ παραδοξῶς φαίνεται

29 με εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴν ἐφαρμογὴ *Telegram*. Ἡ ἐφαρμογὴ *Telegram* εἶναι ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς, δωρεάν, ἀντίστοιχη τοῦ *WhatsApp*, ποὺ ἐπιτρέπει στοὺς χρήστες τὴν ἀποστολὴ καὶ λήψη μηνυμάτων, φωτογραφιῶν καὶ βίντεο με ἐξαιρετικὰ ἀσφαλῆ καὶ δύσκολα προσπελάσιμη *end-to-end* (ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη) κρυπτογράφηση. Ἐπίσης, προσφέρει τὴ δυνατότητα κρυφῶν συνομιλιῶν (*secret chat*) ποὺ ἀποθηκεύονται ἀποκλειστικὰ στὴ συσκευή τοῦ χρήστη ἀξέχοντα σημαντικὰ τὸν βαθμὸ ἀσφαλείας καὶ ιδιωτικότητας, ἐνῶ παρέχεται καὶ ἡ δυνατότητα αὐτοκαταστροφῆς τῶν ἀποθηκευμένων μηνυμάτων ἔπειτα ἀπὸ τὴν παρέλευση συγκεκριμένου χρόνου. Ὡστόσο γιὰ τοὺς λόγους αὐτοῦς, ἡ συγκεκριμένη ἐφαρμογὴ δέχεται ἐντονώτατη κριτικὴ ὡς ιδιαίτερα φιλικὴ σὲ ἀκραία στοιχεῖα, ἀσφαλῶς καὶ στοὺς τζιχαντιστές. Ἐπίσης, διάφορες κυβερνήσεις ἐπιδιώκουν τὴν ἔνταξή της ὑπὸ μεγαλύτερο κανονιστικὸ νομικὸ ἔλεγχο ἐνῶ ἄλλες, ὅπως ἡ Ρωσία, τὴν κατήργησαν καὶ ἀπαγόρευσαν νομικὰ τὴ χρήση της. Γιὰ τὴν ἀφετηρία της καὶ τὴν ιδιαίτερη προτίμηση τοῦ ISIS πρὸς αὐτὴν βλ. <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2015/11/23/the-secret-american-origins-of-telegram-the-encrypted-messaging-app-favored-by-the-islamic-state/>, 30.03.2020, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀπρόβλεπτα μεγάλη διεθνῆ δυναμικὴ τῆς συγκεκριμένης ἐφαρμογῆς βλ. <https://www.theverge.com/2014/2/25/5445864/telegram-messenger-hottest-app-in-the-world>, 30.03.2020.

15. Εἰδικὰ γιὰ τὴν προτίμηση τοῦ ISIS στὴν ἐφαρμογὴ *Telegram* βλ. M. Bloom – H. Tiflati – J. Horgan, “Navigating ISIS’s Preferred Platform: Telegram”, *Terrorism and Political Violence*, 31:6 (2019), σσ. 1242-1254. Πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, οἱ λόγοι ποὺ τεκμηριώνουν τὴν προτίμηση τῆς συγκεκριμένης ἐφαρμογῆς ἀπὸ τὸ ISIS –σύμφωνα με τοὺς συγγραφεῖς– ἰσχύουν ἀπολύτως καὶ γιὰ ἄλλες τρομοκρατικὲς ὁμάδες, οἱ ὁποῖες *par excellence* τὴν ἐπιλέγουν γιὰ τὶς ἀπεριόριστες πράγματι δυνατότητες ποὺ τοὺς προσφέρει. Πρβλ. καὶ παραπάνω ὑπόσημ. 14.

16. Ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ B. Clifford, ὁ.π., σ. 25: “While the Islamic State has produced relatively little original instructional material for terrorist attacks in the West, there is an extensive corpus of instructional material produced by other jihādi groups, which largely maintains its relevance for Islamic State supporters years after initial production. Contemporary jihādīs still actively draw from Jihād Recollections

νά παραμένουν επίκαιρες, αφού ακόμη προσελκύουν νέους επίδοξους τρομοκράτες. Σε τελική ανάλυση, ο υπέρτατος στόχος της ψηφιακής προπαγάνδας του ISIS κυριώτατα στον δυτικό κόσμο¹⁷ –ειδικά μέσω της εφαρμογής *Telegram*– είναι η προβολή και η καλλιέργεια της προσδοκίας ἐγκαθίδρυσης ἑνὸς ἀσφαλοῦς «ψηφιακοῦ παραδείσου» (*safe heaven*) πὸ ἀποτελεῖ ἀκριβέστατη προτύπωση τοῦ Παραδείσου. Βέβαια, ἡ μετάβαση στὴν παραδείσια κατάσταση περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴ βίαιη, τρομοκρατικὴ δράση τῶν ὀπαδῶν τοῦ ISIS, οἱ ὅποιοι ὀφείλουν νὰ ἐξολοθρευθοῦν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ὀπουδήποτε καὶ ἂν βρίσκονται.

δ) Ὁ κομβικὸς ρόλος τῶν «ψηφιακῶν ὀργανωτῶν/συντονιστῶν» (*virtual planners/ virtual entrepreneurs*)

Ἐπίσης σημαντικὸς στόχος τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας τοῦ ISIS καὶ τῆς εὐρύτερης διαδικτυακῆς δραστηριοποίησής του εἶναι ὁ προσηλυτισμὸς νέων τζιχαντιστῶν, οἱ ὅποιοι θὰ ἐνταχθοῦν στοὺς κόλπους τῆς τρομοκρατικῆς ὀργάνωσης. Οἱ συγκεκριμένοι προσηλυτιστὲς ὀνομάζονται ψηφιακοὶ ὀργανωτὲς/συντονιστὲς (*virtual planners ἢ virtual*

(four online magazines produced by the American jihādi propagandist Samir Khan from April to September 20a1-Qa`ida in the Arabian Peninsula (AQAP)'s Inspire (...) and al-Shabaab's Gaidi M'Taani. For jihādīs in English-speaking countries, the first two, and particularly AQAP's Inspire, are the most-referenced sources”.

17. Εἰδικὰ γιὰ τοὺς διαύλους ἐπικοινωνίας καὶ ἐπιχειρησιακοῦ συντονισμοῦ μέσω τῆς εφαρμογῆς *Telegram* μεταξύ τῶν «μοναχικῶν λύκων» (*lone wolfs*) τοῦ ISIS γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ ἐκτέλεση τρομοκρατικῶν ἐπιθέσεων στὴν Εὐρώπη κατὰ τὴ διετία 2015-2016 βλ. A. Shehabat – T. Mitew –Y. Alzoubi, “Encrypted Jihād: Investigating the Role of Telegram App in Lone Wolf Attacks in the West”, *Journal of Strategic Security*, 10, 3 (2017), σσ. 27-53. Ἡ συγκεκριμένη μελέτη ἀναδεικνύει μὲ ἄριστο τρόπο τὴν προπαγανδιστικὴ χρήση τῶν ψηφιακῶν ὁδῶν ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ ISIS γιὰ προσηλυτισμὸ νέων μελῶν, διάδοση τῶν σκοπῶν του καὶ ἐμφύχωση τῶν «μοναχικῶν λύκων», ὥστε νὰ ἀναλάβουν τὴν ἐκτέλεση πολὺνεκρων τρομοκρατικῶν ἐπιθέσεων στὴ Δύση καὶ εἰδικὰ στὴν Εὐρώπη. Γιὰ τοὺς «μοναχικοὺς λύκους» καὶ μία συγκριτικὴ προσπάθεια κατανόησης τῶν κινήτρων καὶ τῆς ψυχολογίας τους βλ. ἐνδεικτικὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη Ἀναφορὰ τῶν J. Leenaars – R. Alastair, *Understanding Lone Wolves: Towards a Theoretical Framework for Comparative Analysis*, ἐκδ. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), The Hague 2016 (διαθέσιμο καὶ στό: https://www.jstor.org/stable/resrep17500?seq=3#metadata_info_tab_contents, 30.03.2020).

entrepreneurs). Αυτοί είναι εξαιρετικά ικανοί¹⁸ να έντοπίζουν, μέσω του διαδικτύου και των εφαρμογών που προσφέρουν άνωθυμία και ασφάλεια, σκληροπυρηνικούς μουσουλμάνους σε όλoκληρο τόν κόσμο, ειδικά σε Εύρώπη και Η.Π.Α., τούς όποιους καθοδηγοῦν σύμφωνα με τίς «ἀρχές» τους. Αυτοί οί σκληροπυρηνικοί μουσουλμάνοι ἔχουν ἤδη ριζοσπαστικοποιηθεῖ ἢ -συχνότερα- βρίσκονται στά τελευταία στάδια τῆς ισλαμικῆς ριζοσπαστικοποίησης ἀναζητώντας τήν τελική ἐνίσχυση-προτροπή, ὥστε νά ὀλοκληρώσουν τήν πορεία τους.

Μάλιστα, ὀρισμένοι ἀπό τούς *virtual entrepreneurs* ἀπολαμβάνουν διεθνή ἀναγνώριση, καθῶς ἔχουν πρωταγωνιστήσσει στόν σχεδιασμό και τήν ἐκτέλεση πληθώρας ἀποτρόπαιων ἐγκλημάτων κατὰ ἀθῶων θυμάτων ἐμψυχώνοντας τούς ἐκτελεστές, τούς όποιους οί ἴδιοι νωρίτερα ἐπέλεξαν, κατήχησαν και τελικά στρατολόγησαν. Για παράδειγμα, ἕνας ἀπό τούς πιό ἐνεργοῦς *virtual entrepreneurs* ὑπῆρξε ὁ Βρετανός πακιστανικῆς¹⁹ καταγωγῆς Junaid Hussain, ὁ όποιος ἐκτελέστηκε τόν Αὔγουστο 2015 σέ ἡλικία 21 ἐτῶν. Ο Junaid Hussain, γνωστός ὡς Abu Hussain al-Britani –ψηφιακό ψευδώνυμο TriCk²⁰–, ἦταν ικανότατος χάκερ (*hacker*) και ἡγετική μορφή τῆς ισλαμιστικῆς ὀμάδας χάκερ γνωστῆς ὡς Ψηφιακό Χαλιφάτο (*Cyber Caliphate*)²¹. Κατὰ τή διάρκεια τῆς σύντομης ζωῆς του

18. Ὅπως χαρακτηριστικά ἀναφέρει ὁ Fr. Marone για ἕναν ἀπό τούς διασημότερους *virtual entrepreneurs* στήν Εύρώπη, τόν Rachid Kassim, “One of IS’s best-known virtual planners was Rachid Kassim, a former rapper from the French city of Roanne, who was reportedly killed in July 2017 in Mosul, Iraq. His Telegram channel helped guide several recruits in carrying out attacks in France”, “Violent Extremism and the Internet, Between Foreign Fighters and Terrorist Financing”, στό: Fr. Marone (ἐπιμ.), *Digital Jihad. Online Communication and Violent Extremism*, ἐκδ. Ledizioni, Milano 2019, σ. 19.

19. Για τή ριζοσπαστικοποίηση του «κανονικοῦ» μέχρι τότε νεαροῦ Πακιστανοῦ μουσουλμάνου Junaid Hussain, ὁ όποιος γεννήθηκε και μεγάλωσε στό Birmingham βλ. <https://www.newsweek.com/junaid-hussain-how-boy-birmingham-became-isiss-leading-hacker-332108>, 05.03.2020. Για τὸ προφίλ τῶν μουσουλμάνων ἐξτρεμιστῶν στήν Εύρώπη βλ. διεξοδικά Μ. Μαριόρας, *Ἰσλαμικός Ριζοσπαστισμός: Ἱστορικές και Θεολογικές Προϋποθέσεις*, ἐκδ. Πεδίο, Ἀθήνα 2020, σσ. 319-327, ἐνώ για τούς «ξένους μαχητές» του Ἰσλάμ βλ. Μ. Μαριόρας, *ὁ.π.*, σσ. 346-361, ὅπου και ἐκτενῆς βιβλιογραφία.

20. Με τὸ συγκεκριμένο ψευδώνυμο ἦταν γνωστός ὡς ἕνα ἀπό τρία ἢ πέντε ἰδρυτικά μέλη τῆς διάσημης διαδικτυακῆς ὀμάδας χάκερ TeaMp0isoN πού διαλύθηκε τὸ 2012, ὅταν μαζί με τόν ἴδιο συνελήφθησαν και ἄλλα δύο –οί MLT” και Ch10e– ἀπό τὰ ἡγετικά στελέχη της, βλ. σχετικά https://www.youtube.com/watch?v=yywOVLtm_tk, 05.03.2020.

21. Για τὸ Ψηφιακό Χαλιφάτο, τὴ δομή, τὴ λειτουργία, τούς στόχους του κ.λπ. βλ.

κατάφερε ως προπαγανδιστής να προσηλυτίσει στην ιδεολογία του ISIS και στο ψηφιακό τζιχάντ²² πολλούς νέους όπαδους σε Εύρωπη και Η.Π.Α., ενώ θεωρείται υπεύθυνος για τουλάχιστον έξι τρομοκρατικές επιθέσεις στις χώρες αυτές²³. Ο Junaid Hussain είναι θρυλική μορφή στους κόλπους των όπαδων του ISIS²⁴ σε Άνατολή και Δύση, ειδικά ανάμεσα στους νεώτερους και ψηφιακά έγγραμματος. Πολλοί από αυτούς ακολουθήσαν την παρακαταθήκη του αναλαμβάνοντας την ψηφιακή προπαγάνδα του ISIS και τον σχεδιασμό τρομοκρατικών επιθέσεων στον κυβερνοχώρο.

Σε κάθε περίπτωση αποδεικνύεται ότι οι ψηφιακοί όργανωτές-προσηλυτιστές του ISIS προσφέρουν²⁵ με μεγάλη άνεση αρκετά ασφαλείς συνθήκες και ελάχιστο οικονομικό κόστος²⁶ την απαραίτητη δικτύωση και γνωριμία μεταξύ των πιθανών τρομοκρατών, όπως και σημαντική ψυχολογική στήριξη σε όλα τα στάδια της πορείας τους. Επίσης, αναπτύσσουν και διαφυλάσσουν το υποστηρικτικό δίκτυο

αναλυτικά Ch. Winter, *The Virtual 'Caliphate': Understanding Islamic State's Propaganda Strategy*, έκδ. Quilliam, London 2015 και για μία συνοπτική παρουσίαση προβλ. <https://www.recordedfuture.com/cyber-caliphate-analysis/>, 05.03.2020.

22. Για το ψηφιακό τζιχάντ βλ. εισαγωγικά το κατατοπιστικό άρθρο του Jamie Dettmer <https://www.foxnews.com/world/digital-jihad-isis-al-qaeda-seek-a-cyber-caliphate-to-launch-attacks-on-us>, 05.03. 2020.

23. “Another European foreign fighter, the aforementioned Junaid Hussain, enabled at least six terrorist operations in Europe and the United States”, Fr. Marone, *ό.π.*, σ. 19.

24. Για τη μεγάλη απήχηση και την καθοριστική επίρροή του στους κόλπους του ISIS βλ. <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/27/junaid-hussain-british-hacker-for-isis-believed-killed-in-us-airstrike>, 05.03.2020. Στην *ιεραρχία των Βρετανών υπηκόων στελεχών του ISIS* ο Junaid Hussain θεωρείται δεύτερος μετά από τον διάσημο Jihādi John (Mohammed Emwazi), για τον οποίο βλ. Μ. Μαριόρας, *ό.π.*, σσ. 338-340.

25. Ίδιαίτερο ενδιαφέρον για τον ρόλο και τη σημασία των *virtual entrepreneurs* στην προπαγάνδα και στην ευρύτερη δράση των τζιχαντιστών παρουσιάζει το σχόλιο των A. Meleagrou-Hitchens – S. Hughes, “The Threat to the United States from the Islamic State’s Virtual Entrepreneurs”, *Combating Terrorism Center (CTC) Sentinel*, 10, 3 (2017), σσ. 1-17 “To some extent, the emergence of virtual entrepreneurs represents a hybrid between what are commonly seen as the two previous manifestations of the jihādīst terrorist threat to the West: networked and inspired lone-attacker plots”, σ. 1.

26. Πολύ εύστοχο το σχετικό σχόλιο των A. Meleagrou-Hitchens – S. Hughes., *ό.π.*, σ. 9: “Crucially, virtual entrepreneurs require few resources and offer a very favorable balance between cost and benefit. This is particularly relevant today as the Islamic State continues to lose ground in Iraq and Syria but retains its desire to remain relevant while maintaining a significant online presence and capability to strike Western targets”.

έπιμελητείας, ώστε οί επίδοξοι τρομοκράτες απρόσκοπτα νά σχεδιάσουν, νά οργανώσουν και τελικά νά εκτελέσουν τήν τρομοκρατική ενέργειά τους διασφαλίζοντας τρόπους διαφυγής, διαμονής κ.λπ. Ἐπιπλέον, οί *virtual entrepreneurs* φαίνεται ὅτι λειτουργοῦν ὡς ἰδεολογικά και ἐπιχειρησιακά πρότυπα γιά πλειάδα νέων ὑποψήφιων τρομοκρατῶν²⁷, οί ὁποῖοι γοητεύονται ἀπό τή ζωή και τή δράση τῶν συγκεκριμένων ψηφιακῶν ἡρώων του ISIS ἢ ἄλλων τρομοκρατικῶν ὁμάδων.

ε) Ἡ ραγδαία ἐξάπλωση τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας τοῦ ISIS: Τρόποι και ἀποτελέσματα

Ἰδιαίτερη σημασία και ἐξαιρετική σπουδαιότητα ἔχει ἡ διερεύνηση τῆς ψηφιακῆς ἐπικοινωνιακῆς προπαγάνδας τοῦ ISIS²⁸. Ἡ συγκεκριμένη τρομοκρατική ὀργάνωση κατόρθωσε νά ξεπεράσει κατὰ πολὺ ὅλες τῖς προηγούμενες προσπάθειες ψηφιακῆς προπαγάνδας ἀκραίων παράνομων ἢ τρομοκρατικῶν ἐγκληματικῶν ὁμάδων διαφορετικῆς ἰδεολογικῆς κατεύθυνσης και στόχευσης. Ἡ ἐπιτυχία της συνίσταται στή μεγάλη ἱκανότητα ποῦ μὲ παραδειγματικό τρόπο ἐπέδειξαν συγκεκριμένα στελέχη της στίς νέες τεχνολογίες, τὰ ὁποῖα ἀξιοποιήθηκαν μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο σὲ αὐτὸν τὸν τομέα. Κατὰ κανόνα νεαροί, φανατικοὶ χρήστες οἱ ἴδιοι τῶν νέων τεχνολογικῶν θησαυρῶν τῆς ἐποχῆς μας, κατόρθωσαν νά ἀναπτύξουν, νά διαχειρισθοῦν και νά

27. "...Virtual entrepreneurs have come to be seen by their followers as leadership figures from whom they can draw inspiration and take advice and instruction on how to act on their extreme beliefs", σ. 9, A. Meleagrou-Hitchens – S. Hughes, ὁ.π., σ. 9.

28. Γιά τήν ψηφιακή ἐπικοινωνιακή προπαγάνδα τοῦ ISIS βλ. διεξοδικά τήν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ Ch. Winter, ὁ.π., ἐνῶ γενικώτερα γιά τή χρήση τοῦ διαδικτύου, τῶν ἐφαρμογῶν και ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων ποῦ προσφέρει ἀπὸ τοὺς τζιχαντιστῆς βλ. Ch. Winter, *Researching Jihādist Propaganda: Access, Interpretation, and Trauma*, ἐκδ. Resolve Network Researching Violent Extremism Series, Washington 2019. Ἡ τελευταία ἐνότητα τῆς παραπάνω μελέτης παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, ἐπειδὴ πραγματεύεται διάφορες πτυχῆς τῶν τραυματικῶν (*Trauma*) συνεπειῶν ποῦ μπορεῖ νά ἔχει στή ψυχολογική κατάσταση τῶν ἐρευνητῶν ἢ ἐνασχόλησή τους μὲ τήν ἔρευνα τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας τῶν τζιχαντιστικῶν τρομοκρατικῶν ὁμάδων. Συγχρόνως, ἀναδεικνύει εὐσύννοπτα τήν εὐθύνη τῶν ἐρευνητῶν σχετικά μὲ τήν παρουσίαση ἢ μὴ τοῦ πρωτογενοῦς πηγαίου ὕλικου τους στὸ εὐρὸ κοινό.

προβάλλουν σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο ἓνα πολὺ γοητευτικό, ἐντυπωσιακό, πολὺ εὐκόλα προσβάσιμο διαφημιστικό προϊόν τῆς ἀρρωστημένης ἰδεολογίας καὶ στοχοθεσίας τοῦ ISIS.

Οἱ νεαροὶ αὐτοὶ ψηφιακοὶ προπαγανδιστὲς παρήγαγαν μὲ ἄριστα ἀποτελέσματα ὅλα τὰ εἶδη διαδικτυακῆς προβολῆς καὶ διαφήμισης ποὺ κυριαρχοῦν στὸν σύγχρονο κόσμο – εἰδικὰ στὴ Δύση καὶ ἀνάμεσα στοὺς νέους ἀνθρώπους. Μεταξὺ ἄλλων παρήγαγαν ἐμβληματικὲς εἰκόνες τζιχαντιστῶν «ἵπποτῶν μαχητῶν», ἐμφυχωτικὰ ἠχητικὰ ἀποσπάσματα, ἐντυπωσιακὰ βίντεο ἀπὸ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ἀποτρόπαιες (*on camera*) ἐκτελέσεις αἰχμαλώτων, διαδικτυακὰ περιοδικὰ προπαγανδιστικοῦ περιεχομένου, «ἐπαναστατικά» τραγούδια, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐντυπωσιακὰ βιντεοπαιχνίδια (*video games*) μεγάλης ἀπήχησης καὶ διείσδυσης.

Ὡς ἀποτέλεσμα πληθώρα νεαρῶν ἀτόμων ἐπηρεάστηκε θετικὰ καὶ ἀναζήτησε περαιτέρω διασύνδεση μὲ τοὺς τζιχαντιστὲς τοῦ ISIS, ἐνῶ μερικοὶ –ἀσφαλῶς λιγότεροι– ἐντάχθηκαν ἐνεργὰ στοὺς κόλπους τοῦ ἀναλαμβάνοντα τρομοκρατικῆ ἢ ἄλλου εἴδους δράσεις. Πολὺ περισσότεροὶ καλλιέργησαν θετικὴ στάση καὶ ἀντίληψη ἀπέναντι στοὺς σκοπούς, τὴν ἰδεολογία καὶ τὶς δράσεις τοῦ ISIS δημιουργώντας μίᾶ πολὺ μεγάλη, διεθνῆ δεξαμενὴ φίλων καὶ ὑποστηρικτῶν τῶν τζιχαντιστῶν. Οἱ φίλα προσκείμενοι στὴν ὀργάνωση δὲν παραμένουν ἀπλοῖ παρατηρητές, ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διαδικτυακὴ διάδοση καὶ τὸν πολλαπλασιασμό τῶν προπαγανδιστικῶν μηνυμάτων, συχνὰ προσφέρουν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση, πληροφορίες, ἐπιχειρησιακὴ κάλυψη καὶ ἄλλους τρόπους ἐνίσχυσης τοῦ τζιχαντιστικοῦ «ἀγῶνα».

Κομβικῆς σημασίας γιὰ τὴν ψηφιακὴ προπαγάνδα καὶ τὶς εὐρύτερες διαδικτυακὲς δράσεις τῶν τζιχαντιστῶν τόσο τοῦ ISIS ὅσο καὶ ἄλλων ἰσλαμιστικῶν ὀργανώσεων ἢ ἀκόμη καὶ μεμονωμένων ἀτόμων ὑπῆρξε ἡ περίοδος 2015-2016. Κατὰ κανόνα ἕως τότε²⁹, ὅλοι αὐτοὶ χρησιμοποιοῦσαν εὐρύτατα τὶς διάσημες ὑποδομὲς τοῦ Ἐπιφανειακοῦ

29. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Ch. Winter: “Back in 2013, 2014, and the first half of 2015, jihādīst propaganda was easily accessible to nearly anyone. This ease of accessibility was due to the fact that, at that time, jihādīst outreach efforts centered around open, mainstream platforms such as Facebook, Twitter, and YouTube”, *Researching Jihādīst Propaganda: Access, Interpretation, and Trauma*, ἐκδ. Resolve Network Researching Violent Extremism Series, Washington 2019, σσ. 2-3.

Διαδικτύου (*Surface Web*), όπως την εφαρμογή μεγάλης απήχησης Twitter, ώστε να διεισδύουν σε όσο το δυνατόν πλατύτερες μάζες χρηστών αποκομίζοντας πολλαπλασιαστικά όφελγη για τους νοσηρούς σκοπούς τους.

Όμως, από τα μέσα του 2015³⁰ καταγράφηκε όλο και αυξανόμενη συντονισμένη μετακίνηση των *virtual entrepreneurs* και των ψηφιακών ακολούθων τους σε ασφαλέστερα διαδικτυακά περιβάλλοντα. Αυτά λειτουργούν με πολλαπλά επίπεδα *end to end* (από άκρη σε άκρη) κρυπτογράφησης, όπως για παράδειγμα ή διαδεδομένη εφαρμογή Telegram. Σήμερα, παρατηρείται ότι ή ψηφιακή προπαγάνδα, ό προσηλυτισμός και άλλες δράσεις του ISIS διεξάγονται στο μεγαλύτερο ποσοστό μέσω τζιχαντιστικών ιστοσελίδων του *Dark Web*. Έκει ό έλεγχος από τις αρχές ασφαλείας δυσχεραίνεται ακόμη περισσότερο³¹, καθώς έντοπίζονται μεγάλες καθυστερήσεις που συχνά αποβαίνουν μοιραίες για την άποτροπή τρομοκρατικών ή άλλων έγκληματικών πράξεων.

στ) Τό κεντρικό –θεολογικό– αφήγημα
τής ψηφιακής προπαγάνδας του ISIS

Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει ή ανάπτυξη τής επιχειρηματολογίας και τής μεθόδου προβολής του κεντρικού αφήγηματος τής ψηφιακής προπαγάνδας τόσο του ISIS όσο και άλλων τζιχαντιστικών οργάνώσεων³². Όπως δήποτε, όπως είναι αυτόνοητο, κεντρική και περίοπτη θέση

30. “However, since mid-2015, jihādists started to favor other, lesser-known, and less-accessible platforms, Telegram foremost among them”, Ch. Winter, *ό.π.*, σ. 3.

31. “Today, jihādist propaganda dissemination is primarily carried out behind closed doors, on apps and sites that only a small number of researchers have access to. This has significant implications for the field”, Ch. Winter, *ό.π.*, σ. 3.

32. Για την πλούσια θεματολογία τής ψηφιακής προπαγάνδας των τζιχαντιστών βλ. τό έξαιρετικό άρθρο των J. Droogan – Sh. Peattie, “Mapping the Thematic Landscape of Dabiq Magazine”, *Australian Journal of Political Science* 71, 6 (2017), σσ. 591-620 και H. Ingram, “An Analysis of Inspire and Dabiq: Lessons from AQAP and Islamic State’s Propaganda War”, *Studies in Conflict & Terrorism* 40, 5 (2016), σσ. 357-375, ένω για μία εύρύτερη, συνολική παρουσίαση του θέματος πβ. Ch. Winter, “Apocalypse, Later: A Longitudinal Study of the Islamic State Brand”, *Critical Studies in Media Communication* 35, 1 (2018), σσ. 103-21.

στο περιεχόμενο τῆς προπαγανδιστικῆς ρητορικῆς καταλαμβάνει τὸ θεολογικὸ ἀφήγημα, ὥστε τὸ πολυδιάστατο ἐγχείρημα τῶν τζιχαντιστῶν νὰ κατοχυρώνεται καὶ νὰ νομιμοποιεῖται ἐνδύομενο «ἰσλαμικὸ» μανδύα³³. Ἄλλωστε, θὰ ἦταν ἐντελῶς παράδοξο νὰ διεκδικοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν ἰσλαμικὴ ἀθθεντικὴ ἀπέναντι σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους μουσουλμάνους καὶ τὸ πυρηνικὸ περιεχόμενο τῆς προπαγανδιστικῆς καὶ προσηλυτιστικῆς δράσης τους νὰ ἦταν ἀθεολόγητο, ἄθρησκο ἢ ἀδιάφορο ἰσλαμικά.

Τὸ θεολογικὸ ἀφήγημα βεβαίως ἔχει ὑποστῆι κατάλληλη ἐπεξεργασία, ὥστε νὰ εἶναι ἀπολύτως συμβατὸ –κυρίως ὅμως δελεαστικὸ– μὲ τὴν ἐποχὴ, τὰ διαδικτυακὰ μέσα³⁴ τῆς προπαγάνδας καὶ τὸ κοινὸ ἀναφορᾶς μὲ τὰ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ ποὺ τὸ διακρίνουν³⁵. Ἀσφαλῶς, δὲν ὑπάρχει θεολογικὴ ἀκρίβεια, πιστότητα στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα ἢ ἄρτια ἀπόδοση τοῦ βίου καὶ τῆς δράσης τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἔνδοξο ἰσλαμικοῦ παρελθόντος. Ὅλα αὐτὰ εἶναι στὴν πράξη ἀδιάφορα, καθὼς τὸ μόνον ποὺ ἐνδιαφέρει τοὺς ἰθύνοντες νόες τῶν προπαγανδιστῶν τοῦ ISIS εἶναι νὰ αὐξήσουν ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο τὰ ποσοστὰ προσηλύτων καὶ συμπαθούντων στὴν ἀρρωστημένη πρότασή τους.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο λοιπὸν ὡς μόνη λύση, ἐλπίδα καὶ διέξοδος ἀπὸ τὴν τραγικὰ δυσάρεστη πραγματικὴτητα τῶν «καταπιεσμένων» μουσουλμάνων, τόσο στὶς μουσουλμανικὲς χῶρες ὅσο καὶ στὰ κράτη τῆς Δύσεως, προβάλλεται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς προσηλυτιστὲς τὸ ἀνυπέρβλητο πρότυπο τῆς ἀρχέγονης ἰσλαμικῆς ἀθθεντικότητας. Πράγ-

33. Γιὰ τὴ χρήση καὶ τὴν κατάχρηση τοῦ ἰσλαμικοῦ λόγου ἀπὸ τοὺς ψηφιακοὺς κυρίως προπαγανδιστὲς τοῦ ISIS μὲ στόχο τὸν προσηλυτισμὸ περισσότερων πιστῶν ὁπαδῶν βλ. τὸ σημαντικὸ ἄρθρο τῶν S. Mahood – H. Rane, “Islamist narratives in ISIS recruitment propaganda”, *The Journal of International Communication*, 23, 1 (2017), σσ. 15-35. Οἱ συγγραφεῖς διερευνοῦν τὸν ἀφηγηματικὸ πυρῆνα ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ ISIS ἀναδεικνύοντας τὴν ἐκτεταμένη παρερμηνεῖα τῶν βασικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰσλάμ.

34. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ιδιαίτερα ἐκτεταμένη εἶναι ἡ παραγωγή σύγχρονων, σύνθετων καὶ καλαίσθητων βίντεο καὶ διαδικτυακῶν παιγνίων ποὺ δὲν ὑπολείπονται σὲ τίποτε ἀπὸ διάφορες ἄλλες ψηφιακὲς παραγωγές, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦνται ἀπὸ ἐταιρεῖες μὲ ἐξειδικευμένο προσωπικὸ σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμον.

35. Γιὰ τὸ προφίλ τόσο τῶν ριζοσπαστικοποιημένων μουσουλμάνων στὴν Εὐρώπη ὅσο καὶ αὐτῶν οἱ ὁποῖοι διάκεινται εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τοῦ θεολογικοῦ-ιδεολογικοῦ ἀφηγήματος τῶν τζιχαντιστῶν καὶ ἴσως ριζοσπαστικοποιηθῶν μελλοντικὰ βλ. Μ. Μαριόρα, ὁ.π., σσ. 319-327.

ματι, όχι μόνο το ISIS αλλά όλες οι τζιχαντιστικές και ισλαμιστικές ομάδες διαχρονικά επενδύουν ιδιαίτερα στην ανάδειξη, προβολή και -υποτίθεται- υπεράσπιση της χρυσής εποχής του Ίσλάμ, πάντοτε σε αντίθεση με τη σκοτεινή εποχή της πνευματικής άγνοιας (*jāhiliyya*)³⁶, την οποία πραγματικά απεχθάνονται. Πρόκειται δηλαδή για το έργο και τον βίο της πρώιμης μουσουλμανικής κοινότητας υπό την «θεόπνευστη» ουσιαστικά ήγεςία του Προφήτη Μωάμεθ και άμέσως μετά από αυτόν των διάδοχων στενών συνεργατών του και άξεπέραστων ισλαμικών προτύπων.

ζ) Τò ανυπέρβλητο ισλαμικό πρότυπο των εϋσεβών προγόνων (Salaf al Ṣāliḥ)

Υπό αυτό τη την έννοια, κομβικής σημασίας για την πλήρη κατανόηση της ισλαμικής αυθεντικότητας στις πολυεπίπεδες διαστάσεις της είναι το μοναδικό και ανεπανάληπτο παράδειγμα των εϋσεβών προγόνων (Salaf al Ṣāliḥ)³⁷. Αυτοί με τη ζωή και το έργο τους προσέφεραν στην

36. Για την κεντρική θεματολογία των ισλαμιστικών αφηγήσεων και την ανάλυσή τους με βάση τις σύγχρονες αφηγηματικές θεωρίες βλ. το κλασικό πλέον έργο των J. Halverson – S. Corman – H.L. Goodall, *Master Narratives of Islamist Extremism*, έκδ. Palgrave Macmillan US, New York 2011. Μάλιστα, οι συγγραφείς εντοπίζουν συνολικά δεκατρείς πυρηνικές αφηγήσεις της άκραιο ισλαμιστικής ρητορικής και διερευνούν τη χρήση τους από τους τζιχαντιστές για τον προσηλυτισμό νέων μελών, την εμπνευση οράματος στους όπαδούς τους για την ανάληψη διάφορων δράσεων, μεταξύ των οποίων ασφαλώς τρομοκρατικά χτυπήματα. Ειδικά για την ισλαμιστική ρητορική κατά της *jāhiliyya* αλλά συνεκδοχικά και κατά της σύγχρονης έκμαυλισμένης εποχής με όλα τα δεινά της βλ. την αφηγηματική προσέγγιση των τζιχαντιστών σσ. 37-48 και παρακάτω ύποσημ. 47.

37. Αναλυτικά για τους Salaf al Ṣāliḥ το ιστορικό πλαίσιο, το πλέγμα των ήθικων και θρησκευτικών χαρακτηριστικών τους, αλλά κυρίως την απήχρησή τους ειδικά στη διαμόρφωση πολιτικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και ήθικων αντιλήψεων στους μουσουλμάνους από τότε έως σήμερα βλ. H. Lauziere, *The Making of Salafism: Islamic Reform in the Twentieth Century*, έκδ. Columbia University Press, New York 2016, B. T. Said – H. Fouad (έπιμ.), *Salafism: Auf der Suche nach dem wahren Islam*, έκδ. Herder, Freiburg 2014. Για τη συγκριτική διερεύνηση των πολιτικών κυρίως και ιδεολογικών θέσεων των σαλαφιστικών κινήματων σήμερα βλ. το εξαιρετικό άρθρο του Q. Wiktorowicz, “Anatomy of the Salafi Movement”, *Studies in Conflict & Terrorism* 29, 3 (2006), σσ. 207-239.

άνθρωπότητα τὸ ἰσλαμικὸ μεγαλεῖο τοῦ ἔνδοξου παρελθόντος³⁸. Ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ ἔνδοξου ἰσλαμικοῦ παρελθόντος γιὰ ὅλους τοὺς μουσουλμάνους ὄλων τῶν ἐποχῶν ἐντοπίζεται στὴν ἀξεπέραστη περίοδο τῆς διακυβέρνησης τοῦ Προφήτη Μωάμεθ καὶ τῶν φωτισμένων χαλιφῶν (ar-Rāshidūn)³⁹. Ἐπομένως, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν τζιχαντιστῶν –ὀπωσδήποτε τῶν προπαγανδιστῶν τοῦ ISIS– τὸ *par excellence* ζητούμενο γιὰ ὅλους τοὺς γνήσιους μουσουλμάνους εἶναι ἡ ἀνάδειξη καὶ τελικὰ ἡ υἱοθέτηση τοῦ τρόπου ζωῆς, δράσης, θρησκευτικότητας τῶν Salaf al Ṣālih, σὲ ὅλες τὶς πτυχές τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ βίου.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἔως ἐνὸς σημείου ἡ ἰδιοτελής προσέγγιση καὶ ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι φυσικὸ ἐπακόλουθο, καθὼς παγκοσμίως, ἀφετηριακὰ καὶ διαχρονικὰ οἱ προπαγανδιστικὲς ἐπιχειρήσεις δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν καταγραφή καὶ διάδοση τῶν πραγματικῶν ἱστορικῶν στοιχείων ἢ τὴν ἀνάπτυξη γνήσιου, αὐθεντικοῦ πολιτικοῦ, θεολογικοῦ κ.λπ. λόγου. Ὁ μόνος στόχος κάθε προπαγανδιστῆ, ὀποτεδήποτε καὶ ὀπουδήποτε, εἶναι ἀποκλειστικὰ ἡ ἐπιτυχής, εὐρύτατατη διάδοση τῶν ἰδεῶν ἢ μηνυμάτων

38. Γιὰ τὰ συγκεκριμένα, διαχρονικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰσλαμικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν μοντέλων δράσης καὶ ὑπαρξῆς ποὺ ἐπιβάλλει τὸ πρότυπο τῶν Salaf al Ṣālih στοὺς μουσουλμάνους τόσο στὴν προσωπικὴ ὅσο καὶ στὴν κοινωνικὴ-πολιτικὴ ζωὴ τους βλ. M. H. Kamālī, “The Moral Basis of Faith. An Islamic Interpretation”, *Muslim World* 55 (1965), σσ. 9-18 καὶ 112-116, καὶ πρβλ. H. ‘Abd Al-Ati, “The Concept of Morality in Islam”, *Journal of Rabat al-Islami* 2, 3 (1975), σσ. 37-40. Γιὰ τὴν ἀρχετυπικὴ κορανικὴ προέλευση αὐτῶν τῶν κανόνων καὶ τῶν ἠθικῶν προτύπων βλ. τὴν ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ T. Izutzu, *The Structure of the Ethical Terms in the Koran*, ἐκδ. Tokyo: Keio Institute of Philological Studies, Tokyo 1959, ἐνῶ ἀξεπέραστο παραμένει τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ R. Roberts, *The Social Laws of the Qoran*, ἐκδ. Williams and Norgate, London 1925, ὅπου ὁ συγγραφέας διαφωτίζει μὲ ἐνάργεια πολλὰ ἀπὸ τὶς θολὰς ἢ δυσνόητες πτυχές τοῦ θέματος.

39. Οἱ τέσσερις πρῶτοι χαλίφες Abū Bakr (632-634), ‘Umar (634-644), ‘Uthmān (644-656), ‘Alī bin Abī Tālib (656-661) –οἱ ar-Rāshidūn– ἀναγνωρίστηκαν ὡς ἰδιαίτερα φωτισμένοι καὶ χαρισματικοὶ ἡγέτες, ἄξιοι συνεχιστὲς τοῦ ἔργου τοῦ Μωάμεθ καὶ γι’ αὐτὸν τὸν λόγο ἡ περίοδος τους χαρακτηρίζεται ὡς ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ Ἰσλάμ, ἡ παλαιὰ καλὴ ἐποχὴ τῶν μουσουλμάνων, αἰώνιο πρότυπο καὶ στόχος ζωῆς γιὰ κάθε πιστό· βλ. σχετικὰ Μ. Μαριόρα, *Ἰσλάμ: Ἀναζητώντας Τρόπους μὲ τοὺς Μουσουλμάνους*, ἐκδ. Πεδίο, Ἀθήνα 2019, σσ. 450-456. Γιὰ τὴ σπουδαιότητα καὶ κυρίως γιὰ τὴν παρακαταθήκη τῶν ar-Rāshidūn εὐρύτερα στὸν ἀραβικὸ κόσμο βλ. E. Κονδύλη, *Αραβικὸς Πολιτισμὸς*, Ἀθήνα 2016, σσ. 103-105.

πού προπαγανδίζει σε πλατιές μάζες του γενικού πληθυσμού ή στοχευμένα του πληθυσμού ενδιαφέροντός του⁴⁰.

Έπομένως, οί ψηφιακοί τζιχαντιστές δεν θα μπορούσαν να αποτελούν εξαίρεση και να υπερασπίζονται, να προβάλλουν, να προπαγανδίζουν την απόλυτη αλήθεια. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση προκαλεί έντύπωση ή διαστρέβλωση της ισλαμικής διδασκαλίας για την ιδιοτελή έξυπνότητα των νοσηρών σκοπών και δράσεών τους. Πραγματικά, το κεντρικό ιδεολογικο-πολιτικο-θεολογικό αφήγημά τους αποτελεί συνονθύλευμα ψευδεπίγραφης ισλαμικής θεολογικής διδασκαλίας, παραποιημένων ιστορικών γεγονότων, αυτιστικής, μονοδιάστατης και κακόβουλης έρμηνείας της πραγματικότητας διαχρονικά από το μακρινό παρελθόν έως σήμερα. Πέραν πάσης άμφιβολίας, με άριστοτεχνικό τρόπο και μεθόδευση όλα αυτά ενδύονται ισλαμικό μανδύα, ώστε να διεισδύσουν όσο το δυνατόν βαθύτερα και ευρύτερα στην παγκόσμια ισλαμική *umma*⁴¹ σε Δύση και Ανατολή.

η) Το κεντρικό θεολογικό αφήγημα της «ισλαμικότητας» των πάντων μέσω της *sharī'a*: Θεοκρατία ή νομοκρατία;

Έτσι λοιπόν ή έκτεταμένη περιήγηση σε τζιχαντιστικές ιστοσελίδες, εφαρμογές και διαδικτυακούς χώρους συζητήσεων (you tube, Facebook, Twitter, chat rooms) τόσο στο Έπιφανειακό (*Surface*) όσο και στο Σκοτεινό (*Dark*) και Βαθύ (*Deep*) Διαδίκτυο⁴² οδηγεί σε συγκεκριμένο

40. Για τους τρόπους, τις μεθόδους και το περιεχόμενο της προπαγάνδας βλ. παραπάνω την πρώτη παράγραφο του παρόντος άρθρου και ειδικά ύποσημ. 1 και 2.

41. Για την *umma* βλ. συνοπτικά Μ. Μαριόρας, *ό.π.*, σσ. 435-437 και διεξοδικά Γ. Μακρής, *Ίσλάμ: Πεποιθήσεις, Πρακτικές και Τάσεις*, έκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012, σσ. 149-192.

42. Στην πράξη πρόκειται για εκατοντάδες χιλιάδες ιστοσελίδες, χώρους συζητήσεων, δορυφορικά κανάλια, εφαρμογές κρυπτογραφημένης *end to end* (από άκρη σε άκρη) επικοινωνίας (π.χ. *Telegram*) κ.λπ. Πολλά από αυτά απευθύνονται σε άραβόφωνους, ενώ πληθώρα άλλων επικεντρώνεται στους όμιλητες δυτικών ή άλλων γλωσσών. Σε μεγάλο ποσοστό όλα αυτά τα μέσα ανακυκλώνουν παρόμοιο ύλικό, ενώ μεγάλη αναπαραγωγή έχει το περιεχόμενο του κλασικού περιοδικού *Inspire* της *al-Qā'ida*, ειδικά οί οδηγίες κατασκευής βομβών και άλλων όπλων. Για το έμβληματικό αυτό περιοδικό και την επίδρασή του στη ριζοσπαστικοποίηση των άναγνωστών του βλ. το

συμπέρασμα. Σε τελική ανάλυση ή επιχειρηματολογία, ή μεθοδολογία και ή στοχοθεσία των προπαγανδιστών του τζιχαντ –άσφαλως έξ ἴσου και τοῦ ἰσλαμικοῦ ριζοσπαστισμοῦ– κυρίαρχα ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικά και μόνον ἓνα «ἰσλαμικό» θεολογικό ἀφήγημα ποῦ ὑποτίθεται νομιμοποιεῖ ἰσλαμικά κάθε τους πράξη, ρητορική, ἰδεολογία. Τὸ θεολογικό ἀφήγημά τους λοιπὸν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ «ἰσλαμικότητα» τῶν πάντων κατὰ τὸ πρότυπο τῆς χρυσῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰσλάμ τοῦ Προφήτη Μωάμεθ και τῶν Salaf al Ṣālih, μπορεῖ νὰ διασφαλισθεῖ μόνον μέσα ἀπὸ τὴν ἀνελαστική, κατὰ γράμμα ἐφαρμογή τῆς *sharī‘a*⁴³ σὲ κοινωνικό, πολιτικό, ἀτομικό και δημόσιο ἐπίπεδο τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων τόσο μουσουλμάνων ὅσο και μὴ μουσουλμάνων. Μόνον με αὐτὸν τὸν τρόπο εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπόλυτη, ὀλοκληρωτική, ἄνευ ὄρων παράδοση τοῦ ἀνθρώπου, τῆς κοινωνίας και τῆς πολιτείας στὸν Ἀλλάχ.

Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ προπαγανδιστικὴ ρητορική τῶν ἰσλαμιστῶν και τῶν τζιχαντιστῶν ὑποστηρίζει ἓνα κεντρικό θεολογικό ἀφήγημα: τὴν ἀναπόδραστη ἀναγκαιότητα ἐγκαθίδρυσης τῆς ἀπόλυτης θεοκρατίας ἢ ἀκριβέστερα νομοκρατίας⁴⁴ τῶν Salaf al Ṣālih «ἐπικαιροποιημένη»

ἄρθρο τῆς S. Sivek Currie, “Packaging Inspiration: Al Qaeda’s Digital Magazine Inspire in the Self-Radicalization Process”, *International Journal of Communication* 7 (2013), σσ. 584–606, ἐνῶ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή του ἀπὸ τίς διωκτικὲς ἀρχὲς δυτικῶν κρατῶν βλ. <https://foreignpolicy.com/2015/03/25/reading-this-magazine-could-land-you-in-jail/>, 30.03.2020. Σὲ κάθε περίπτωση δὲν παραπέμπουμε σὲ τζιχαντιστικούς διαδικτυακούς χώρους στὸ πλαίσιο τῆς εὐθύνης τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὴ μὴ περαιτέρω διάδοση τοῦ περιεχομένου τους. Ὁ αὐτοπεριορισμὸς μας στηρίζεται στὰ σχετικὰ συμπεράσματα τοῦ ἔργου τοῦ Ch. Winter, *Researching Jihādist Propaganda: Access, Interpretation, and Trauma*, ἐκδ. Resolve Network Researching Violent Extremism Series, Washington 2019, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀναδεικνύει τὴν εὐθύνη τῶν ἐπιστημόνων ἀναφορικά με τὴ διάδοση ἢ μὴ τοῦ πρωτογενοῦς πηγαιῦ ὕλικοῦ τῆς ἔρευνάς τους.

43. Γιὰ τὸ περιεχόμενο, τὸν σκοπὸ, τὸν σωτηριολογικὸ χαρακτήρα, τὴ φιλοσοφία, τὴν πολυδιάστατη λειτουργία και τὴν ἀναμφίβολα πυρηνικὴ σπουδαιότητα τῆς *sharī‘a* στὸ Ἰσλάμ βλ. διεξοδικὰ Μ. Μαριόρας, *Ὁ Διάλογος Δυτικῆς και Μουσουλμανικῆς Ἰσλαμολογίας γιὰ τὴ Sharī‘a: Προφήτης και Νόμος στὸ Ἰσλάμ*, τ. Α’, ἐκδ. Θεολογικῆς Βιβλιοθήκης Ἰωάννου & Νικολάου Καρμίρη, Ἀθήνα 2014 (α) και Μ. Μαριόρας, *Ὁ Διάλογος Δυτικῆς και Μουσουλμανικῆς Ἰσλαμολογίας γιὰ τὴ Sharī‘a: Παράδοση και Νόμος στὸ Ἰσλάμ*, *Sunna και Sharī‘a*, τ. Β’, ἐκδ. Θεολογικῆς Βιβλιοθήκης Ἰωάννου & Νικολάου Καρμίρη, Ἀθήνα 2014 (β).

44. Γιὰ τὸν κομβικῆς σημασίας χαρακτηρισμὸ τοῦ Ἰσλάμ ὡς θεοκρατίας ἢ νομοκρατίας, τὴ θεολογικὴ ἀφετηρία κάθε ὅρου και τίς ἀπορρέουσες ἀντίστοιχα συνέπειες βλ. Μ. Μαριόρας, 2014 (β), σ. 338.

–τουλάχιστον ύφολογικά και μεθοδολογικά– από τους σημαντικούς σύγχρονους μουσουλμάνους διανοητές, κυριώτατα τους Qutb⁴⁵ και Mawdūdī⁴⁶. Οί μεγάλοι θεωρητικοί εισηγητές του τζιχάντ προβάλλουν τη σύγχρονη αυτή θεοκρατία-νομοκρατία ως *par excellence* αντίδοτο απέναντι στη φαυλότητα και την πνευματική άγνοια (*jāhiliyah*)⁴⁷ της εποχής μας. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι για τον πνευματικό εκμαυλισμό αποκλειστικά υπεύθυνοι⁴⁸ είναι οί άπιστοι δυτικοί – με πρωταγωνιστές Άμερικανούς και Έβραίους– και οί έκπτωτοι, διεφθαρμένοι μουσουλμάνοι.

θ) Τò αντιδυτικό μένος (Ευρώπη-Η.Π.Α.-Ίσραήλ-Ρωσία) και οί βραειές ευθύνες τών μουσουλμάνων

Έκτος από τò θεολογικό-ισλαμικό περιεχόμενο που έναγωνίως προσπαθούν οί τζιχαντιστές νά προσδώσουν στην προπαγανδιστική έπιχειρηματολογία τους, σχεδόν πάντοτε αναδεικνύουν παράλληλα και τò πολιτικο-ισλαμικό αντιδυτικό (Ευρώπη-Η.Π.Α.-Ίσραήλ-Ρωσία) μένος⁴⁹ τους πρòς κάθε κατεύθυνση. Ο δυτικός κόσμος κατα-

45. Για τήν έμβληματική μορφή του σημαντικώτατου μουσουλμάνου διανοητή, κεντρικού πρωταγωνιστή του ισλαμικού ριζοσπαστισμού, τής τζιχαντιστικής ιδεολογίας και ρητορικής, Αιγύπτου Sayyid Qutb (1906-1966) βλ. Μ. Μαριόρας, *Ίσλαμικός Ριζοσπαστισμός, ό.π.*, σσ. 159-210.

46. Για τόν άλλο σημαντικώτατο μουσουλμάνο διανοητή, έξίσου πρωταγωνιστή του ισλαμικού ριζοσπαστισμού και τής τζιχαντιστικής ιδεολογίας και ρητορικής Πακιστανού Mawlānā Abū l-A'la Mawdūdī (1903-1979) βλ. Μ. Μαριόρας, *ό.π.*, σσ. 211-231.

47. Για τήν jāhiliyah και τήν αντιμετώπισή της από τους μουσουλμάνους βλ. S. Pines, “Jāhiliya and ‘Im”, *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 13 (1990), σσ. 175-194 και πρβλ. Μ. Μαριόρας, *Οί Προϊσλαμικές Θρησκείες τής Άραβικής Χερσονήσου: Τò Αναμενόμενο και τò Άπροσδόκητο*, έκδ. Πεδίο, Άθήνα 2015, σσ. 29-33 και 48-49.

48. Ωστόσο, για μία πιò φύχραιμη έρμηνεία τών κακώς κειμένων, τών εϋθραστων ισορροπιών αλλά και μερικές ενδιαφέρουσες προτάσεις για τήν πολυδιάστατη κατάσταση που επικρατεί στόν μουσουλμανικό κόσμο, με ειδική αναφορά στη Μέση Άνατολή, βλ. τò έξαιρετικό έργο του Fr. Halliday Fr., *The Middle East in international relations: Power, Politics and Ideology*, έκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2005.

49. Ίδιαίτερα ενδιαφέρον παραμένει, πιστεύουμε, τò βιβλίο του R. H. Dekmejian, *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, έκδ. Syracuse University Press, Syracuse 1985, στο όποιο ó συγγραφέας αναδεικνύει τις κοινωνικές και ψυχολογικές διαστάσεις τής ισλαμιστικής τάσης σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Συγχρόνως,

δικάζεται ως υπαίτιος όλων των δεινών του μουσουλμανικού κόσμου σε μία ολοκληρωτική σύγχυση των γεγονότων και των συνεπειών των Σταυροφοριών, τῆς Ἀποικιοκρατίας⁵⁰, τῆς οικονομικῆς, πολιτικῆς, κοινωνικῆς διασπάθισης τοῦ πλούτου των μουσουλμανικῶν χωρῶν⁵¹.

Ἀναντίρρητα, ὁ δυτικὸς κόσμος βαρύνεται σε σημαντικὸ βαθμὸ γιὰ τὶς παραπάνω αἰτιάσεις, ἐνῶ ἀκόμη συνεχίζει νὰ ἐμπλέκεται ποικιλοτρόπως σε διάφορα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ζητήματα χωρῶν τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου⁵² ὡς μὴ ὤφειλε. Σε καμία περίπτωση ὅμως δὲν εἶναι ἄμοιροι εὐθυνῶν οἱ ἴδιοι οἱ μουσουλμάνοι⁵³, καθὼς φαίνεται ὅτι ποτὲ δὲν μπόρεσαν πραγματικὰ νὰ ἀπογαλακτισθοῦν ἀπὸ μεσαιωνικὲς ἢ ἀκόμη παλαιότερες πρακτικὲς, ὅπως μεταξύ ἄλλων ὁ νεποτισμὸς, ἡ κρατικὴ διαφθορά, τὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα⁵⁴. Αὐτὰ διαπτότισαν βαθέως τὴ μουσουλμανικὴ ἱστορία, ἐγκλωβίζοντας τὶς ἐξελίξεις καὶ τελικὰ τοὺς μουσουλμάνους σε ἓνα παρωχημένο ἀφήγημα μὲ ἐξαιρετικὰ βλαπτικὲς

ἀποδίδει ιδιαίτερη σημασία στὴ δογματικὴ-μονολιθικὴ προσέγγιση τῶν τζιχαντιστῶν ἡγετῶν, στὰ αἰσθήματα ἀνωτερότητας καὶ κατωτερότητας ποὺ τοὺς διακατέχουν, στὴν ἐπιθετικότητα, στὴν ἀπουσία ἀνεκτικότητας ποὺ τοὺς χαρακτηρίζει κ.λπ., καθὼς ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα διαφωτίζουν τόσο τὶς ἀντιλήψεις τοὺς ὅσο καὶ τοὺς τρόπους ἀναπροσανατολισμοῦ τῶν στόχων τους.

50. Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἀποικιοκρατία, τὶς πολυεπίπεδες συνέπειές της στὸν μουσουλμανικὸ κόσμο ἀλλὰ καὶ τὴν ἔντονη προβολὴ τῶν παθογόνων συνεπειῶν της τόσο ἀπὸ τοὺς τζιχαντιστὲς ὅσο καὶ τοὺς ριζοσπαστικοποιημένους μουσουλμάνους βλ. Μ. Μαριόρα, *Ἰσλαμικὸς Ριζοσπαστισμὸς*, ὅ.π., σσ. 21-41.

51. Γιὰ μία διαφορετικὴ ἱστορικὴ ματιὰ καὶ τὴν μερικὴ ἀναδιαμόρφωση πολλῶν ἀπὸ αὐτῶν τῶν παγιωμένων, στερεοτυπικῶν ἀντιλήψεων βλ. Β. Moore-Gilbert, *Postcolonial Theory: Contexts, Practices, Politics*, ἐκδ. Verso, New York/London 1997.

52. Γιὰ τὴν ἀνάμειξη τῶν δυτικῶν κρατῶν στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις διάφορων μουσουλμανικῶν χωρῶν μὲ κύριο στόχο τὴ διασπάθιση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τους βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τοῦ Μ. L. Ross, *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*, ἐκδ. Princeton University Press, Princeton 2013.

53. Γιὰ τὶς σχετικὲς εὐθύνες ποὺ βαραίνουν τοὺς ἴδιους τοὺς μουσουλμάνους βλ. συνοπτικὰ Μ. Halpern, *Politics of Social Change: In the Middle East and North Africa*, ἐκδ. Princeton University Press, Princeton 1963, σσ. 105-112, ἐνῶ γιὰ μία πρώτη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ ἀπέναντι στὰ κακῶς κείμενα δεκαετιῶν σσ. 318-339.

54. Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς παθογένειες τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου βλ. Μ. Tadros, “State Welfare in Egypt since Adjustment: Hegemonic Control with a Minimalist Role”, *Review of African Political Economy* 33, 108 (2006), σσ. 237-54, ὅπου ὁ συγγραφέας ἀναλύει διεισδυτικὰ τὶς ἀντίστοιχες οικονομικο-πολιτικὲς δράσεις τῶν ἡγετῶν τῆς Αἰγύπτου, γιὰ νὰ καταλήξει στὶς πολυεπίπεδες –κυρίως βέβαια οικονομικὲς– συνέπειες ποὺ ἐπέφεραν στὴν κοινωνία.

συνέπειες για την όμαλή και απρόσκοπτη συνάντησή τους με τη σύγχρονη εποχή. Ως συνέπεια, ή διεξοδος από τις άρτηριοσκληρωτικές μεθόδους έλέγχου και έπιβολής που κατά κόρον χρησιμοποιούσαν ολιγάριθμες κυβερνητικές και έπιχειρηματικές έλιτ γινόταν όλοένα πιο δυσχερής και έπίπονη⁵⁵.

Για όλα τα παραπάνω βέβαια είναι αυτονόητο ότι ή ψηφιακή –και όχι μόνο– προπαγάνδα του ISIS, άλλων ισλαμικών τρομοκρατικών οργανώσεων και των ριζοσπαστικοποιημένων μουσουλμάνων σιωπά με μία έμμονική άρνηση έρμηνείας, αξιολόγησης και τελικά ψύχραιμης αποκατάστασης τής αλήθειας των πραγματικών παγκόσμιων ιστορικών γεγονότων. Αυτό βέβαια δέν σημαίνει ότι ό Δυτικός κόσμος έχει τελεσίδικα άπαντήσει με νηφαλιότητα, ψυχραιμία κυρίως όμως άντικειμενικά σέ όλα τα ζητήματα του ιστορικού παρελθόντος. Αντίθετα, συχνά οι «Δυτικοί» έπιλέγουν άπολύτως συνειδητά την ύποκειμενική θεώρηση τής Ιστορίας, των γεγονότων και των συνεπειών τους ως άπότοκο τής πολιτικής και διπλωματικής προσπάθειάς τους για την άκραιφνώς ιδιοτελή μεγιστοποίηση των κερδών τους⁵⁶.

Σέ αυτό τó πλαίσιο έπομένως οι ψηφιακοί προπαγανδιστές του ISIS άναδεικνύονται σέ κυρίαρχους τής χειραγώγησης τόσο των μουσουλμάνων όσο και άλλων φίλα προσκείμενων στούς σκοπούς και τις ιδέες

55. Βλ. ένδεικτικά T. Asad – R. Owen, (έπιμ.) *The Middle East. Sociology of “Developing Societies”*, έκδ. The Macmillan Press, London 1983. Τα πολú σημαντικά άρθρα που περιλαμβάνονται στον συγκεκριμένο τόμο διερευνούν τις συνθήκες κάτω από τις όποιες διαδραματίστηκαν τα σχετικά γεγονότα και άσφαλώς οι ραγδαίες εξέλιξεις που άκολούθησαν. Έπίσης, για μία πιο διευρυμένη έπιστημονική προσέγγιση και έρμηνεία των γεγονότων αυτών βλ. J. Rawls, *Political Liberalism*, έκδ. Columbia University Press, New York 1996 και πρβλ. F. A. Rahman (έπιμ.), *The impact of globalisation on social and cultural life: An Islamic response*, έκδ. Institute of Islamic Understanding, Kuala Lumpur 2002.

56. Για παράδειγμα, ακόμη και μεταξύ των «δυτικών» ιστορικών υπάρχουν διαφορετικές άναγνώσεις για' αυτά τα κοσμοϊστορικά γεγονότα, ένw συχνά τó χάσμα μεταξύ τους μοιάζει πραγματικά άγεφύρωτο. Έπ' αυτήν την έννοια λοιπόν, για μία πιο εύρωκεντρική προσέγγιση τής Ιστορίας βλ. μεταξύ άλλων E. L. Jones, *The European miracle: Environments, economies and geopolitics in the history of Europe and Asia*, έκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2003, ένw για μία πιο νηφάλια και ίσοροπημένη προσέγγιση ή καλύτερα πιο άντικειμενική αποκατάσταση των πολυδιάστατων εύρωπαϊκών «κατορθωμάτων» και των πολυεπίπεδων συνεπειών τους βλ. J. M. Blaut, *Eight Eurocentric Historians*, έκδ. Guilford Press, New York/London 2000.

τους. Πάντοτε στις ενέργειες και σε κάθε πτυχή της ρητορικής τους επιδιώκουν να αναδεικνύουν θρησκευτικές, «ισλαμικές» διαστάσεις, πάντοτε με έντονες αναφορές στο ένδοξο ισλαμικό παρελθόν. Συγρόνως καταφέρονται συλλήβδην έναντίον όλων των έχθρων τους, οι όποιοι κατά την αφήγησή τους επιβουλεύονται πολυεπίπεδα τον μουσουλμανικό κόσμο. Έτσι, οι τζιχαντιστές αποκομίζουν τα μέγιστα δυνατά όφελγη από τον παγκόσμιο ψηφιακό κόσμο και τα επανεπενδύουν στον πραγματικό κόσμο που λειτουργεί ως θέρετρο των νοσηρών επιδιώξεών τους⁵⁷.

ι) Η ψηφιακή προπαγάνδα του ISIS για τη συγκέντρωση οικονομικών πόρων (*fundraising*)

Έκτος από το ιδεολογικό και θρησκευτικό περιεχόμενο της ψηφιακής προπαγάνδας του ISIS και άλλων ακραίων ισλαμιστικών οργανώσεων που με δελεαστικό τρόπο προσπαθούν να παρουσιάσουν στους ενδιαφερόμενους, υπάρχει ακόμη μία στόχευση από την πλευρά των ήγγετων τους: η συγκέντρωση οικονομικής ενίσχυσης μέσω του διαδικτύου για την υποστήριξη των σκοπών και των δράσεών τους⁵⁸. Οι ισλαμιστικές και τρομοκρατικές οργανώσεις (π.χ. Hamās, Hizballah/Hizbu 'llāh, Lashkar e-Taiba) χρησιμοποιούν κατά κόρον το διαδίκτυο τόσο για τη συγκέντρωση όσο και για τη μεταφορά των απαιτούμενων πόρων για την υποστήριξη των σκοπών τους. Άλλωστε το διαδίκτυο προσφέρει πληθώρα πλεονεκτημάτων για τις ενέργειές τους αυτές, όπως μεταξὺ άλλων εύρυτατη βάση δωρητών, οικονομία, ανωνυμία για δωρητές και διαχειριστές κ.λπ.

57. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Ch. Winter, *The Virtual 'Caliphate': Understanding Islamic State's Propaganda Strategy*, έκδ. Quilliam, London 2015, σ. 40, "In any case, just as Islamic State's audiences vary substantially, so does the messaging of the propaganda itself – there is no one structure, narrative or theme", την οποία ωστόσο δὲν μπορούμε να αποδεχθούμε. Τὸ ἀφήγημα τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας τοῦ ISIS ἔχει πολὺ σταθερό, μὴ μεταβλητό «θεολογικό», ισλαμικό πυρῆνα, ὅπως αὐτὸς περιγράφηκε παραπάνω.

58. Για τὴ χρηματοδότηση τῶν τζιχαντιστῶν καὶ τῶν ισλαμιστῶν μέσω τοῦ διαδικτύου βλ. M. Jacobson, "Terrorist Financing and the Internet", *Studies in Conflict & Terrorism*, 33, 4 (2010), σσ. 353-363, ἀπὸ ὅπου καὶ ἀντλοῦμε ὅλες τὶς σχετικὲς πληροφορίες.

Όπως είναι φυσικό, πέρα από τις βιοποριστικές –και όχι μόνον– ανάγκες των στελεχών και των μελών τέτοιων οργανώσεων σημαντικά ποσά απαιτούνται για τον σχεδιασμό, την οργάνωση, την επιμελητεία και την εκτέλεση τρομοκρατικών επιθέσεων. Ίδιαίτερα κοστοβόρες αποδεικνύονται οι τρομοκρατικές επιχειρήσεις μεσαίας ή μεγάλης κλίμακας, με αυξανόμενο μάλιστα κόστος όσο συμμετέχουν περισσότεροι εκτελεστές, χρησιμοποιούνται εξειδικευμένα υλικά, χρειάζονται πιά πολλά τεχνικά μέσα κ.λπ. Αντίθετα, πολύ χαμηλού κόστους θεωρούνται οι ατομικές επιθέσεις μεμονωμένων εκτελεστών –οί γνωστοί «μοναχικοί λύκοι»– με τη χρήση ενός απλού μαχαριού ή ενός αυτοκινήτου που κατευθύνεται προς πλήθος ανυποψίαστων πολιτών κ.λπ. Οι επιθέσεις αυτού του είδους είναι πολλές, αίματηρες και αρκετά συχνές, κυριώτατα στην Ευρώπη⁵⁹.

ια) Η τεχνολογική υπεροχή του ISIS και η θεματολογία της ψηφιακής παραγωγής

Ίδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει για πολλούς λόγους η εξαιρετικά επιτυχημένη ψηφιακή προπαγάνδα του ISIS με μία άνευ προηγουμένου τεχνολογική υπεροχή στον τομέα των Μέσων Μαζικής Έπικοινωνίας. Στην πράξη η εξελιγμένη τεχνολογικά προπαγάνδα του ISIS απέφερε σημαντικά αποτελέσματα, αυξάνοντας την υποστήριξη των σκοπών και τη διάδοση της ιδεολογίας του τόσο σε τοπικό επίπεδο στο Ιράκ και στη Συρία όσο και διαδικτυακά σε ολόκληρο τον κόσμο. Ως αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών πολύ μεγάλος αριθμός «ξένων μαχητών»⁶⁰, κυριώτατα από άλλες μουσουλμανικές χώρες αλλά και

59. "...In recent years several terrorist actions, at least in Europe did not require significant economic resources: in particular, most low-tech attacks (e.g., stabbings) by lone actors or small cells are relatively inexpensive", Fr. Marone, "Violent Extremism and the Internet, Between Foreign Fighters and Terrorist Financing", στό: Fr. Marone (έπιμ.), *Digital Jihād. Online Communication and Violent Extremism*, έκδ. Ledizioni, Milano 2019, σσ. 23-24.

60. Για τούς «ξένους μαχητές» του Ισλάμ βλ. Μ. Μαριόρας, *Ισλαμικός Ριζοσπαστισμός*, ό.π., σσ. 346-361.

ἀπὸ εὐρωπαϊκές, προσήλθε γιὰ νὰ πολεμήσει προκαλώντας μεγάλη ἐντύπωση γιὰ τὰ ἀύξημένα ποσοστά του⁶¹.

Ὁ τεράστιος ὄγκος προπαγανδιστικοῦ ὑλικοῦ περιλαμβάνει μεταξὺ ἄλλων⁶²: *on camera* ἐκτελέσεις δυτικῶν κρατουμένων, θεολογικά κηρύγματα φλογερῶν ἱεροκηρύκων, βίντεο μὲ κανόνες ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, περιπολίες μελῶν τοῦ ISIS γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ καὶ τιμωρία τῶν ἠθικῶν παραπτωμάτων τοῦ λαοῦ, παρουσίαση ἐντυπωσιακῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄλλου ὑλικοῦ γιὰ τὴν τόνωση τοῦ φρονήματος τῶν ὀπαδῶν καὶ τὸν προσηλυτισμὸ μελῶν.

Τὸ ISIS παράλληλα μὲ τὴν παραγωγὴ νέου καὶ τὴν ἀναπαραγωγὴ παλαιότερου ὑλικοῦ φρόντισε γιὰ τὴ διοχέτευσή τους ἀκόμη καὶ στὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο σημεῖο τῶν ἐδαφῶν ποὺ κατεῖχε. Σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπικράτειά του δημιουργήθηκαν εἰδικοὶ χῶροι, ὅπως κατὰλληλα διαμορφωμένες αἴθουσες ἢ ὑπαίθρια σημεῖα: ἀκόμη καὶ ἓνα αὐτοκίνητο λειτουργοῦσε ὡς σημεῖο διανομῆς καὶ διάχυσης τοῦ ψηφιακοῦ ὑλικοῦ, προσφέροντας δωρεὰν cd, dvd, usb κ.λπ. μὲ ἰδιαίτερη βέβαια ἀπήχηση στοὺς νέους.

Μεταξὺ τοῦ συγκεκριμένου ὑλικοῦ τὴν μεγαλύτερη ἀπήχηση καὶ διάχυση κατέχουν οἱ παρακάτω ἐνότητες⁶³, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ ἀπο-

61. Γιὰ τὴν ἐντονώτατη δραστηριοποίηση τῶν «ξένων μαχητῶν» τοῦ ISIS στὰ ψηφιακὰ μέσα καὶ τὴν προπαγανδιστικὴ προσπάθειά τους βλ. μεταξὺ ἄλλων τὸ κατατοπιστικώτατο ἄρθρο τῆς Δανέζας J. Klausen, “Tweeting the Jihād: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq”, *Studies in Conflict & Terrorism* 38, 1 (2015), σσ. 1-22. Ἡ συγγραφέας μελέτησε ἐνδελεχῶς 59 λογαριασμοὺς Twitter δυτικῶν «ξένων μαχητῶν» στὴ Συρία κατὰ τὸ πρῶτο τρίμηνο 2014 καὶ ἀνέδειξε τὴ σπουδαιότητα τῶν κεντρικῶν-τροφοδοτῶν λογαριασμῶν, τοὺς ὁποίους διαχειρίζονταν τρομοκρατικὲς ὁμάδες τῆς περιοχῆς καὶ ἄλλες ποὺ δροῦσαν στὴν Εὐρώπη, κυριώτατα ἀπὸ τὴν «βρετανικὴ» τζιχαντιστικὴ ὁμάδα al-Muhajiroun.

62. Ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Ch. Winter, ὁ.π., σ. 12: “The full body of Islamic State propaganda is vast ... an average of three videos and more than fifteen photographic reports are circulated per day. Radio news bulletins appear daily, meticulously timed in their regularity and broadcast in multiple languages, including Arabic, Turkish, Kurdish, English, French and Russian. Beyond radio propaganda, Islamic State centrally composes and produces nashīds (jihādīst music sung a cappella) and feature-length films that depict its most barbarous acts, which emerge on a monthly basis. While it is true that other jihādīst groups produce propaganda, the scale of Islamic State’s operation is unprecedented”.

63. Γιὰ τὴν κατηγοριοποίηση καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν συγκεκριμένων ἐνοτήτων βλ. τὸ πλούσιο ὑλικὸ στὸ ἄρθρο τοῦ Α.Υ. Zelin, “Picture Or It Didn’t Happen: A Snapshot of

κλείονται και άλλες, μικρότερης όμως διασποράς: i) Οι στρατιωτικές δραστηριότητες, ii) ή διακυβέρνηση του ISIS, iii) το κήρυγμα διάδοσης του ισλαμικού μηνύματος (da'wa), iv) ή τήρηση των ήθικων εντολών της *sharī'a* και ή τιμωρία της παραβίασής τους (*hisbah*), v) ή προβολή και διαφήμιση του ίδιου του ISIS και των πολυεπίπεδων έπιτευγμάτων του, vi) οι άδικες και άνιερεις έπιθέσεις διεθνοϋς συμμαχίας κατά του ISIS.

i) Έ προπαγάνδα τών στρατιωτικών έπιχειρήσεων

Έ προπαγάνδα⁶⁴ τών στρατιωτικών έπιχειρήσεων χρησιμοποιεί έντονα προσβλητική και άπαξιωτική γλώσσα κατά τών έχθρων, με χρήση συναισθηματικά φορτισμένων ρημάτων και σκοπό την άπομείωση τής ύπαρξής τους. Άσφαλώς, προβάλλεται συνεχώς ή θριαμβευτική πορεία τών στρατευμάτων του ISIS πού πάντοτε κατακτοϋν νέα έδάφη και καταδιώκουν τοϋς έχθροϋς, οί όποιοι δέν έχουν καμμία δυνατότητα διαφυγής. Στο ίδιο πλαίσιο προβάλλονται με ιδιαίτερη φροντίδα και προσοχή τά στρατόπεδα έκπαίδευσης νεοσυλλέκτων πού λειτουργοϋν ως φυτώρια τών έπερχόμενων γενεών μαχητών του ISIS μεταδίδοντας τó μήνυμα τής έλπιδοφόρας συνέχειας και έδαφικής επέκτασης του χαλιφάτου στο μέλλον.

Έιδιαίτερο ένδιαφέρον έχει τó γεγονός ότι κατά την προπαγανδιστική προβολή τών στρατιωτικών κατορθωμάτων έμφιλοχωρεί μία θεολογική ρητορική υπεράσπισης τών δικαιωμάτων και τής άνωτερότητας τών άύθεντικών μουσουλμάνων σουνιτών άπό τó ISIS. Έ άντίληψη αύτή νομιμοποιεί τή χρήση ώμης βίας κατά πάντων, άκόμη και έναντίον άλλων

the Islamic State's Official Media Output", *Perspectives on Terrorism* 9, 4 (2015), σσ. 85-97, άπό όπου και άντλοϋμε τς σχετικές πληροφορίες.

64. Στην οϋσία ή ψηφιακή ρητορική του ISIS έπικεντρώνεται σταθερά σε τέσσερις βασικούς στόχους πού βρίσκονται πέρα και πάνω άπό την υπέρμετρη προβολή τής ώμης βίας: "Whatever the case, weaving brutality into the fabric of Islamic State's messaging has four motivations. Beyond the simple gratification of supporters, it seeks to intimidate enemies, warn local populations of the punishments associated with espionage or dissent, provoke outrage from the international media and cause knee-jerk responses from hostile policymakers. Often, all four motivations are sought – and achieved – in the same release", Ch. Winter, *ό.π.*, σ. 23.

μουσουλμάνων, ἀφοῦ ὅλοι αὐτοί –σίτες, ἀλεβίτες, κοῦρδοι, ὄπαδοι τοῦ Σύρου Προέδρου Bashār Hāfīz al-ʿAsad, τοῦ Λίβου στρατάρχη Khalifa Belqasim Haftar κ.λπ.– εἶναι ψευδεπίγραφοι μουσουλμάνοι, τοὺς ὁποίους τὸ ISIS χαρακτηρίζει συλλήβδην ὡς ἀποστάτες⁶⁵ καὶ τοὺς τιμωρεῖ ἀναλόγως.

ii) Η προπαγάνδα παρουσιάζει τὴ διακυβέρνηση τοῦ ISIS

Ἡ ψηφιακὴ προπαγάνδα παρουσιάζει τὴ διακυβέρνηση τοῦ ISIS ὡς ἰδανικὴ μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τὸ κράτος, τὸν πολίτη καὶ τὴ διασφάλιση τῆς καθημερινότητος⁶⁶. Μεγάλῃ προσπάθειᾳ καταβάλλεται δηλαδὴ γιὰ νὰ φανεῖ τὸ Χαλιφάτο ὡς ἐγγυητὴς τῆς κανονικότητος, γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῆς ἰσλαμικῆς κανονικότητος, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ συνεχίζει νὰ μαίνεται λυσσαλέα. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ διάφορους τρόπους, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴν προβολὴ ἀπλῶν εἰκόνων τῆς καθημερινῆς ἀγροτικῆς, οἰκονομικῆς, οἰκογενειακῆς, θρησκευτικῆς ζωῆς κ.λπ.

iii) Η διάδοση τοῦ ἰσλαμικοῦ μηνύματος (daʿwa)

Τὸ κήρυγμα διάδοσης τοῦ ἰσλαμικοῦ μηνύματος (daʿwa) κατέχει περίοπτη θέση στὴν προπαγάνδα τοῦ ISIS. Μὲ πληθώρα σχετικῶν δραστηριοτήτων οἱ προπαγανδιστὲς προσπαθοῦν νὰ ἐδραιώσουν τόσο

65. Γιὰ τὶς μουσουλμανικὲς ἀντιλήψεις περὶ ἀποστασίας καὶ ἀποστατῶν βλ. Μαριόρας, *Ἰσλάμ. Ἀναζητώντας Τρόπους*, ὅ.π., σσ. 244-247.

66. Γιὰ παράδειγμα, ἀπολύτως χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ σχετικὲς τοποθετήσεις τριῶν ὑπηκόων τοῦ χαλιφάτου σὲ συνέντευξή τους, στὴν ὁποία ὑπερασπίζονται τὴν ἰδανικὴ, ἰσλαμικὴ ζωὴ ποὺ τοὺς προσφέρει καὶ διασφαλίζει τὸ ISIS καλώντας ὅλους νὰ ἔλθουν ἐκεῖ: "...The first man thanked God and the Islamic State for the progress and success in improving the conditions of the municipality, specifically for clearing streets and the generally comfortable living conditions. He tells people to come visit and enjoy the comfortable lifestyle in Mosul. The second man tells people to come and enjoy the stability and security in the Islamic State, while the third man explains how IS cleared large concrete slabs that had been blocking the street since 2003, reiterating the message that everyone is comfortable", A.Y. Zelin, ὅ.π., σ. 92.

στούς πολίτες του χαλιφάτου όσο και στους διαδικτυακούς συμπαθούντες την αντίληψη ότι μόνο στην επικράτειά του άνθει το γνήσιο, αυθεντικό Ίσλάμ των Salaf al Sālih. Μόνο στα έδάφη του χαλιφάτου εφαρμόζεται ολοκληρωτικά το θέλημα του Άλλάχ και οι ρυθμίσεις της *sharī'a* που διασφαλίζουν τη σωτηρία του πιστού μουσουλμάνου κατά την Ήμέρα της Κρίσεως. Μόνον εκεί οι πιστοί μπορούν να βιώσουν το αληθινό Ίσλάμ, αναλλοίωτο από τις παρεμβάσεις των έσωτερικών (άποστατών μουσουλμάνων) και έξωτερικών έχθρων της πίστεως.

Ή *da'wa* διαδίδεται μέσα από δημόσιες υπαίθριες συναντήσεις με φλογερούς κήρυκες, διανομή οπτικοακουστικού υλικού, ειδικά διαμορφωμένους χώρους σε κάθε γωνιά του χαλιφάτου κ.λπ. Ειδική μέριμνα υπάρχει για τους νέους, για τους όποιους διοργανώνονται ξεχωριστές συναντήσεις με όμιλητές κυρίως στρατευμένους νέους. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι το ISIS επικεντρώνει την προσοχή και τις δραστηριότητές του *par excellence* στους νέους, έπειδή τους θεωρεί συνεχιστές της ύπαρξης και της δράσης του στο μέλλον.

iv) Η τήρηση της *sharī'a* και η αυστηρή τιμωρία της παραβίασης της (*hisbah*)

Ή τήρηση των ήθικων εντολών της *sharī'a* και η αυστηρή τιμωρία της παραβίασής τους (*hisbah*) θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους τομείς δράσεις του ISIS. Αυτό έπειδή κατά την αντίληψη των ήγετων του διασφαλίζει τη γνησιότητα του Ίσλάμ και απομακρύνει όλα εκείνα τα στοιχεία μόλυνσης της ισλαμικής αυθεντικότητας. Ή «άστυνομία για την ήθική» -*hisbah*- είναι υπεύθυνη για την τιμωρία του κακού και την προτροπή προς το καλό και την ανταμοιβή του, όπως αυτά προσδιορίζονται από τις ρυθμίσεις της *sharī'a*. Μεταξύ άλλων η *hisbah* φροντίζει για τη δημόσια και παραδειγματική τιμωρία των κλεφτών, των ανήθικων, των χρηστών ναρκωτικών ουσιών και αλκοόλ, όλων όσοι δέν ζούν ισλαμικά κ.λπ. Έπίσης, οι υπεύθυνοι της *hisbah* καταστρέφουν τους λατρευτικούς χώρους των *ṣūfi* και των σιιτών, έποπτεύουν το κλείσιμο των καταστημάτων κατά τις ώρες προσευχής, διασφαλίζουν την όμαλή ροή προϊόντων στην αγορά κ.λπ.

ν) Ἡ διαφήμιση τοῦ ISIS καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων του

Ἡ προβολὴ καὶ διαφήμιση τοῦ ἴδιου του ISIS καὶ τῶν πολυεπίπεδων ἐπιτευγμάτων του ἀποτελεῖ κεντρικὸ στοιχεῖο τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας του. Τὸ Χαλιφάτο προβάλλεται ὡς ὁ ἰδανικὸς τόπος γιὰ νὰ ζεῖ κάποιος, εἰδικὰ οἱ ξένοι μαχητὲς καὶ οἱ νέοι. Μάλιστα, γι' αὐτὸν τὸν λόγο χρησιμοποιοῦνται ἀκραιφνῶς «δυτικὲς» μέθοδοι διαφήμισης, ὅπως εἶναι τὸ Instagram⁶⁷, ἐξαιρετικὰ οἰκείες στὸ συγκεκριμένο κοινό. Μεταξὺ ἄλλων, οἱ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου κοινωνικὲς ὑπηρεσίες, ἡ φροντίδα τῆς ὑγείας καὶ ἡ φυσικὴ ὁμορφιά τοῦ τοπίου εἶναι ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα στοιχεῖα ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ Χαλιφάτο. Ὅλα αὐτά, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν αὐθεντικὴ ἐμπειρία τοῦ γνήσιου Ἰσλάμ, τὸ καθιστοῦν ἰδανικὸ τόπο γιὰ νὰ ζήσει κάποιος.

vi) Οἱ ἄδικες καὶ ἀνίερές ἐπιθέσεις διεθνoῦς συμμαχίας κατὰ τοῦ ISIS⁶⁸

Οἱ ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν ἐναντίον τοῦ ISIS παρουσιάζονται προπαγανδιστικὰ ὡς ἐπιθέσεις κυρίως κατὰ τῶν ἀπλῶν, φιλήσυχων μουσουλμάνων καὶ κατὰ διάφορων στόχων ὑποδομῶν, ἐγκαταστάσεων, ὑπηρεσιῶν κ.λπ. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ χαλιφάτου παρουσιάζονται ὡς συντονισμένες προσπάθειες διεθνoῦς συμμαχίας⁶⁹

67. Πολὸ εὖστοχο εἶναι τὸ σχόλιο: “In many ways, this is the ‘Instagramification’ of IS media, which appeals to its younger audience in the West who might decide to emigrate (hijra) to Iraq or Syria”, A.Y. Zelin, ὅ.π., σ. 93.

68. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν «ἐνδιαφέρουσα», ἀριστοτεχνικὰ στοχευμένη καὶ μεθοδευμένη θεματολογία τῆς ψηφιακῆς προπαγάνδας τοῦ ISIS καὶ τὴν συντριπτικὴ ὑπεροχὴ τῆς σὲ σχέση μὲ ἄλλες τζιχαντιστικὲς ὁργανώσεις βλ. τὸ καίριο σχόλιο τοῦ Ch. Winter, ὅ.π., σ. 18: “All too often, the consensus is that brutality is the extent of Islamic State propaganda. This is simply not the case. The full spectrum of its political messaging is vast – besides brutality, it is preoccupied with mercy, victimhood, belonging, militarism and, of course, apocalyptic utopianism. In no way are these ideas new. Most, if not all, likeminded jihādīst organisations exploit the same ideas. However, what makes Islamic State different is the quantity, quality and regularity with which it manipulates them”.

69. “Every time an execution is carried out, documented and publicised, it serves as a reminder of the group’s self-proclaimed supremacy and its ability to exact revenge on behalf of Sunni Muslims against the Crusader-Shi’ite-Zionist conspiracy allegedly

για την καταστροφή του, με απώτερο στόχο να αποκλειστούν οι «πραγματικοί» μουσουλμάνοι του ISIS από οποιαδήποτε δυνατότητα προόδου, εϋημερίας κ.λπ. Πάντοτε, ή παραπάνω ρητορική κατά των δαιμονικών έχθρων του Ίσλάμ συνοδεύεται από σειρά φωτογραφιών, βίντεο και άλλου υλικού που υποτίθεται ότι αποδεικνύει τις καταστροφές στόχων ύποδομης, τούς τραυματισμούς και τούς θανάτους άμαχων μουσουλμάνων κ.λπ.

ιβ) Συμπεράσματα

Σε κάθε περίπτωση γίνεται ξεκάθαρα αντιληπτό ότι η τζιχαντιστική προπαγάνδα στο διαδίκτυο έχει λάβει μεγάλες, σχεδόν ανεξέλεγκτες διαστάσεις με πολυεπίπεδες συνέπειες.

Ειδικότερα για το ISIS, ή ψηφιακή προπαγάνδα αναδεικνύεται σε κεντρική παράμετρο της ίδιας της ιδιοσυστασίας της οργάνωσης⁷⁰, χωρίς την οποία ή δυναμική της θα ήταν έντελως τοπική, στενά περιορισμένη και τελικά έξαντλημένη.

Πρακτικά ή πολυεπίπεδη ψηφιακή υπόστασή του επέτρεπε στο ISIS να αναγεννάται από τις στάχτες του μετά από τις σφοδρές επιθέσεις έναντίον του. Μέσα από τη δυναμική των νέων τεχνολογιών αύξανε τούς όπαδούς του και έκτελοῦσε επαναλαμβανόμενα καίρια τρομοκρατικά χτυπήματα σίς εϋρωπαϊκές χώρες.

mounted against them. Islamic State's most brutal propaganda serves as a vehicle by which to convey both vengeance and supremacy", όπως ιδιαίτερα εϋστοχα αναφέρει ο Ch. Winter, *ό.π.*, σ. 22.

70. Ό Ch. Winter, *ό.π.*, σ. 41, κωδικοποιεί με άριστο τρόπο τη σημαντικότητα της ψηφιακής δράσης του ISIS για την ύδια του την ύπαρξη: "It is only through a holistic assessment of the organisation's media activities that one can begin to garner an understanding of just how important propaganda is to the success of the organisation. It is evident – and perhaps unsurprising – that Islamic State has drawn from the propaganda rulebook of totalitarianism; its strategists rightly deem that a good image not only brings symbolic influence, but tangible power too. By creating content intended for consumption by a wide range of mass audiences, all meticulously branded with caliphal motifs, the organisation is able to consolidate appeal and cement its menace".

Για τούς παραπάνω λόγους, οί κυβερνήσεις⁷¹ δυτικῶν καί μουσουλμανικῶν ἐξ ἴσου κρατῶν ὀφείλουν νά ἀναλάβουν ἀκόμη μεγαλύτερη, περισσότερο ἀπὸ ποτὲ συντονισμένη δράση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ψηφιακῶν τρομοκρατῶν⁷².

71. Ἀσφαλῶς, ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι ἡ συζήτηση, κυρίως ὅμως ἡ ἀντιμετώπιση τῆς τεράστιας εὐθύνης τῶν ἐταιρειῶν-παρόχων ψηφιακῶν προϊόντων, ὅπως εὔστοχα ἀναφέρουν οἱ A. Meleagrou-Hitchens – S. Hughes, “The Threat to the United States from the Islamic State’s Virtual Entrepreneurs”, *Combating Terrorism Center (CTC) Sentinel*, 10, 3 (2017), σσ. 1-17: “Much will depend on how both Western states and technology companies deal with this issue. At present, it remains somewhat unclear how companies offering messenger apps with encryption services plan to respond. While Telegram announced in 2015 that it had shut down 78 Islamic State-related unencrypted channels, it also clarified that it had not interfered with any private, encrypted chats. When asked about the use of Telegram by the Islamic State, the company’s founder, Pavel Durov, responded by suggesting that it was a regrettable but nonetheless acceptable by-product of the more important issue of offering true privacy to internet users”, σ. 10. Εἰδικὰ τὸ σχόλιο τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ *Telegram*, Pavel Durov εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴ συζήτηση ποῦ ἔχει ἤδη ξεκινήσει σχετικὰ μὲ τὴν ἐλευθερία τοῦ λόγου, τὴν ἀδιαπραγμάτευτη προστασία τῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τὴ διασφάλιση τῆς δημόσιας ἀσφάλειας.

72. Γιὰ τὴ σχετικὴ προβληματικὴ καὶ μερικὲς πολὺ ἐνδιαφέρουσες προτάσεις βλ. J. Klausen – Ch. E. Marks – T. Zaman, “Finding Extremists in Online Social Networks”, *Operations Research* 66, 4 (2018), σσ. 893-1188, P. Grishman, *Cyber terrorism: The use of the Internet for terrorist purpose*, ἐκδ. AxisNew, Delhi 2010, G. Weimann, *Terrorism in cyberspace: The next generation*, ἐκδ. Columbia University Press, New York 2015. Ἐπίσης, βλ. ὅπωςδὴποτε τὶς ἐτήσιες ἐκδόσεις τῆς εἰδικῆς μονάδας παρακολούθησης τοῦ Διαδικτύου γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ψηφιακῆς τρομοκρατίας, τῆς *Internet Referral Unit* (EU IRU) ποῦ ὑπάγεται στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἀστυνομικὴ Ὑπηρεσία (*European Police Office, Europol*) καὶ περιέχει πλῆθος χρήσιμων στοιχείων, ἀναλύσεων καὶ σημαντικῶν προτάσεων.

SUMMARY

The terrorist Propaganda of the Jihadists.
The use of Digital and Electronic Media by ISIS

By Michalis Marioras, *Ass. Professor*
National and Kapodistrian University of Athens

This article investigates the misuse of the internet and social media as a tool from Muslims terrorists, especially ISIS, namely for terrorist recruitment, fundraising, par excellence propaganda in order to increase their audiences, oppose their adversaries etc. Additionally, the relationship between violent extremism and the tools made available by digital communication technologies in the Net, especially the Dark Web and also the Deep Web apart from the Surface Web are under question. ISIS and other terrorist groups quickly understood the potential of social media to broadcast their propaganda and gain multilevel support.

The article aims to point out the crucial need for an immediate response to the threat of online Muslim extremist action from governments as well as from other agents such as technology companies. It is also well known that in the past few years regulatory measures have been imposed that require social media companies to do more to remove terrorist content from their platforms.

Moreover, the paper focuses on the theological narration of Muslim radicals, especially ISIS. It presents the core of the Muslim argumentation and rhetoric that Muslim extremists use to gain the so needed Islamic documentation for they purposes.

Finally, it is quite obvious that the preferred platform of online ISIS supporters is the end to end encrypted messaging application *Telegram*, which more and more replacing mainstream social media applications on the Surface Web. A serious effort from many parts must be done to confront the threat and even more to promote alternative visions, especially to young Muslims all over the world.